

2021-02

jaargang 52
nummer 02
maart 2021

Maandblad van
Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte

De Vrijdenker

Sinds 1856

IN DIT NUMMER ONDER MEER

Over wetten, regels en verboden
Waarom moeten wij het goede doen?
Pleidooi voor vrije migratie. Of toch maar niet?

Wie rijden er mee met de bus?
Het nut van de bestrijding der religie
Crypto-ongelovigen, kom te voorschijn! (5)

De Haagse Verlichtingsborrel

is een maandelijks feestje over helder denken, de moraal en het goede leven. Voor vrijdenkers, atheïsten, humanisten, sceptici en andere belangstellenden.

Café Van Beek, Turfmarkt 6, 2511 JH Den Haag
elke tweede maandag van de maand
20.00 - 22.00 u., inloop vrij
borrel € 3,00
drankjes voor eigen rekening

**Tijdelijk helaas geen Verlichtingsborrels
i.v.m. de coronamaatregelen**

Kijk altijd op de website
<http://verlichtingsborrel.org>
voor de actuele informatie

Contact: redactie@verlichtingsborrel.org

Bezoek onze
website
devrijegedachte.nl

Bezoek onze
Facebook-pagina
De Vrije Gedachte

COVER

Voor: Brattle Bookshop - West Street - Boston, foto van
Clay Banks op Unsplash

Achter: 1. Bibliotheek Stuttgart, foto van Fitore F op
Unsplash

2. Hans de Vries, Atheïst van het Jaar 2020

De Vrijdenker

jaargang 52 • nummer 02 • maart 2021

INHOUD

Titel	Auteur(s)	Pag.
Colofon De Vrijdenker/Informatie De Vrije Gedachte	<i>Redactie/Bestuur</i>	2
Voorwoord	<i>Sicco Polders</i>	3
Humanistisch Verbond bestaat 75 jaar	<i>Redactie</i>	3
Over wetten, regels en verboden	<i>Thomas Spickmann</i>	4
Pleidooi voor vrije migratie. Of toch maar niet?	<i>Floris van den Berg</i>	5
Religie, ziekte en dood (vervolg)	<i>Jan Voerman</i>	8
Jill Lepore - <i>Dit Amerika, pleidooi voor een betere natie</i>	<i>Enno Nuy</i>	11
Waarom moeten wij het goede doen (2)	<i>René van Elst</i>	12
Gelezen in de media	<i>Redactie</i>	16
Het nut van de bestrijding der religie	<i>Anton Constandse</i>	17
Jan Verheyen - <i>Alle remmen los!</i>	<i>Maarten Gorter</i>	19
Crypto-ongelovigen, kom te voorschijn! (5)	<i>Anton Mullink</i>	21
Wie rijden er mee op de bus?	<i>Jaap van Dijk</i>	24
De gedachten zijn vrij	<i>onbekend</i>	27
Terzijde, Laatste persconferentie Rutte en De Jong	<i>Sicco Polders</i>	27
De auteurs van dit nummer/Aanwijzingen voor auteurs	<i>Redactie</i>	28

COLOFON De Vrijdenker

De Vrijdenker is een tien maal per jaar
verschijnend tijdschrift, uitgegeven door de
vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte.

Redactie:

René van Elst – eindredacteur
Raymond van Es
Maarten Gorter – coördinator
Anton van Hooff
Sicco Polders – hoofdredacteur
Thomas Spickmann

Opmaak:

Jaap van Dijk

Postadres:

De Vrije Gedachte,
Kerkstraat 64A, 1687 AS Wognum
tel. 06-18295049

E-mail: redactie@devrijegedachte.nl

Website: devrijegedachte.nl

IBAN: NL15INGB0000274551

(Leden- en) abonnementsadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Postadres: Heetakker 59, 3762 AZ Soest
tel. 085 401 6874

Kosten (ingegaan 2018):

- Lidmaatschap met abonnement € 62,— p.j.
- Lidmaatschap zonder abonnement € 30,— p.j.
- Abonnement € 36,— p.j.
- Student-lidmaatschap (t/m 25 jaar)
met abonnement € 30,— p.j.
Zie ook de aanbieding onderaan!
- Prijs losse nummers € 3,50

Kopij:

Reacties en nieuwe bijdragen, die betrekking hebben op
het vrijdenken, worden zeer op prijs gesteld. A.u.b.
digitaal aanleveren.

Druk:

Drukkerij Image Team Eemnes
ISSN: 1872-1478

Disclaimer:

*De Redactie van De Vrijdenker wijst erop dat door
auteurs verkondigde meningen niet per se geheel of
gedeeltelijk de mening van de Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte en/of de Redactie weergeven.
De inhoud van het geschrevene blijft te allen tijde de
verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.*

INFORMATIE De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte
is opgericht in 1856
onder de naam **De Dageraad.**

Bestuur:

Stanley Bakker – voorzitter
Jaap van Dijk – secretaris
Jacques Honkoop – penningmeester / vice-voorzitter
Leon Houtzager (a.i.)
Fabian van Langevelde

Van Langevelde - Bakker - Houtzager - van Dijk - Honkoop

Postadres:

De Vrije Gedachte,
Kerkstraat 64A, 1687 AS Wognum
tel. 06-18295049

E-mail: info@devrijegedachte.nl

IBAN: NL15INGB0000274551

Leden- en abonnementsadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Postadres: Heetakker 59, 3762 AZ Soest
tel. 085 401 6874

Lidmaatschap / abonnement De Vrijdenker:

Zie hiernaast in de Colofon van dit blad.

Internet:

- *Website:*
devrijegedachte.nl
- *YouTube-kanaal:* www.youtube.com/channel/UCGBnWeBAI4MF2n9OnyQqzLw
- *Facebook-pagina:*
<https://www.facebook.com/DeVrijeGedachte>

VOORDEELAANBIEDING VOOR JONGEREN

Ben je atheïst (of denk je erover om het te worden) en jonger dan 25 jaar, profiteer dan van ons aanbod.
Als je je aanmeldt als nieuw lid dan krijg je een heel jaar lang 50% korting op De Vrijdenker. Je betaalt dan dus geen
€ 30,- maar slechts € 15,- voor 10 nummers!
Meld je aan op de site www.devrijegedachte.nl of via info@devrijegedachte.nl en vergeet niet je geboortedatum te
vermelden.

Voorwoord

In de maand van de verkiezingen tijdens een pandemie is er hoop. De partij *Jezus Leeft* gaat ervan uit dat in tegenstelling tot politici Jezus Christus wel al zijn beloftes nakomt. En dat belooft veel, onder andere dat we de waarheid zullen kennen, deze ons zal bevrijden en alles mogelijk is, indien we maar geloven. Dat noem ik nog eens een mooi, opbeurend verkiezingsprogramma, in deze haast apocalyptische tijden.

Jammer alleen dat ik niet geloof. En de waarheid nooit zal kennen en weinig tot stand zal kunnen brengen, voor immer geketend door mijn ongelooft. Maar gelukkig is er nog een andere zienswijze, zoals die van Anton Mullink in de vijfde aflevering over Crypto-ongelovigen. Hij schrijft over het uitzichtloze dilemma van priesters die twijfelen aan hun geloof en aan de beloftes van Jezus; die dat wat ze preken en dat wat ze werkelijk denken niet meer met elkaar kunnen verenigen. Religie bevrijdt niet, maar knecht. Soms met vreselijke gevolgen.

Verder schrijft redacteur René van Elst over waarom wij het goede moeten doen (inderdaad lastig zonder Jezus als leidraad), en is er de eerste boekrecensie van redacteur Maarten Gorter: over pulp cinema uit de jaren zeventig. Ook Enno Nuy heeft wederom een boekrecensie, ditmaal over het huidige Amerika door de ogen van de Amerikaanse historica Jill Lepore. En Floris van de Berg signaleert een enorme discrepantie tussen het praten over de klimaatcrisis en het daadwerkelijk ernaar handelen. Tot slot toch nog een artikel over corona. Het tweede deel van Jan Voermans ideeën over religie, ziekte en de dood.

Ik wens u veel leesplezier en veel wijsheid bij de aanstaande verkiezingen. En ik ga ervan uit dat *Jezus Leeft* wederom geen zetel haalt. En wij nog jaren in het duister blijven tasten.

Sicco Polders - hoofdredacteur

Humanistisch Verbond bestaat 75-jaar

In 2021 bestaat het Humanistisch Verbond 75 jaar. Al sinds 1946 zijn zij een organisatie in Nederland die opkomt voor een vrije en humane samenleving. Deze mijlpaal vieren ze groots en het hele jaar door.

Vrijdenken en Vrijdenkers Tentoonstelling

75 jaar geleden werd het Humanistisch Verbond opgericht in Amsterdam. Een goed moment om aandacht te besteden aan de vrijdenkerstraditie van Amsterdam. Wie waren de vrijdenkers? Wat is de huidige positie van vrijdenkers? Zowel binnen als buiten geloofsstromingen. In samenwerking met het Amsterdam Museum en de Universiteit voor Humanistiek zal een gelaagde en aantrekkelijke tentoonstelling worden gemaakt waarin historische verhalen en objecten rondom vrijdenken in de afgelopen eeuwen verweven zijn met vrijdenkers van nu. De tentoonstelling gaat van start in september 2021. Vrijdenkers, vierdelige documentaire door omroep Human. Informatie volgt later.

Fietstocht Vrijheid van Amsterdam

Spinoza schreef al in de zeventiende eeuw dat het onmogelijk is om de mens niet als onderdeel van de natuur te zien. Vanaf april 2021 memoreren we zijn onafhankelijk denken via een fietstocht door Amsterdam. De tocht leidt langs speciaal ontworpen banken van recycled plastic die in stadsnatuur staan. Op de banken luister je naar biologen van Artis die vertellen over het leven van dieren en planten in de omgeving. Daarna komen wetenschappers aan het woord die vanuit hun vakgebied en vanuit hun eigen menszijn nadenken over de plaats van de mens in de natuur. De tocht start in het centrum van Amsterdam en eindigt in het Nelson Mandela park in de Bijlmer en is ontwikkeld door het Humanistisch Verbond en de Vrijheid van Amsterdam. De fietstocht is een vervolg op de stoeptegels over zeventiende-eeuwse denkers die vorig jaar in het centrum van Amsterdam zijn geplaatst.
<https://www.vrijheidvanamsterdam.nl/>

Over wetten, regels en verboden

Thomas Spickmann

29 jaar geleden haalde ik mijn rijbewijs. Ik had niet alleen praktijk-, maar ook verplichte theorielessen op de rij-school waar ik samen met ca. tien andere scholieren zat. Als aanvulling op het officiële programma liet mijn rijinstructeur ons ter ontspanning een keer een plaatje zien waarop vier verschillende mensen afgebeeld waren, vier verschillende types van automobilisten dus:

- Een scheldende man die zich continu over andere verkeersdeelnemers en hun gedrag opwindt, een echte zeurpiet met andere woorden.
- Een knielende vrouw die voor alles excuses aanbiedt, niet alleen voor mogelijke fouten die zij maakt, maar ook voor dat zij van haar auto gebruikmaakt en dat zij überhaupt in deze wereld leeft.
- Een conservatieve brave man die een kostuum en hoge hoed draagt, dus iemand die zich heel keurig aan alle voorschriften houdt, bijvoorbeeld door geen enkele kilometer per uur te snel te rijden.
- Een slordige jonge vrouw die zich in het verkeer nogal chaotisch gedraagt en allerlei regels aan haar laars lapt.

De conclusie was dat de ideale automobilist het gemiddelde van de vier bovengenoemde types is. Ik wil op de laatste twee terugkomen met het volgende voorbeeld: De officiële maximumsnelheid binnen een bebouwde kom is 50 km per uur. Maar het kan beter zijn om 55 km per uur te rijden om verkeersdeelnemers achteraan niet te irriteren en bumperkleven te voorkomen. Voor de veiligheid maakt dit kleine verschil meestal weinig uit. Anders is het bij een snelheid van 80 km per uur. De keuze voor 55 km per uur is in de praktijk vaak de gulden middenweg. Dit is nog binnen de marge waarin men geen bekeuring kan krijgen. Regels zijn geen doel op zichzelf. Het kan niet de bedoeling zijn om ze nauwkeurig te volgen puur omdat ze er zijn. Ze bestaan voor het functioneren van een samenleving. Iedereen moet zich zo gedragen dat hij met de belangen van een ander rekening houdt. Dit geldt niet alleen voor het verkeer, maar ook voor allerlei andere plekken en situaties waar mensen bij elkaar komen zoals in binnensteden, winkels, scholen of bijeenkomsten.

In de laatste 10 maanden zijn er i.v.m. de coronapandemie nieuwe tijdelijke regels en aanbevelingen bijgekomen, zoals het houden van 1,5 m. afstand, regelmatig handenwassen of het dragen van mondkapjes, waarmee men het aantal besmettingen zo laag mogelijk wil houden. Maar ook hier maakt het volgen van regels niet in alle situaties zo een groot verschil. Bijvoorbeeld is de kans op een besmetting volgens mij heel klein als men buiten in de frisse lucht op straat loopt, iemand passeert en een seconde lang te dicht bij hem komt. Anders is het als men urenlang in een volle en misschien onvoldoende geventileerde zaal feestviert, lacht, gilt, hoest en niest. Iets dergelijks gebeurde ca. een jaar geleden in het Oostenrijkse skioord **Ischgl**^[1].

Zoiets moet voorkomen worden omdat het gevaarlijk is. Want toen raakten veel mensen besmet. Het ging zo ver dat minstens één persoon tien dagen later overleed. Laten wij aannemen dat coronamaatregelen nog enige tijd noodzakelijk zijn totdat voldoende mensen gevaccineerd

zijn. Dat de bevolking met het volhouden moeite heeft, is een ander verhaal.

Niet alleen tijdens een pandemie, maar ook daarbuiten bestaan regels die feitelijk onze vrijheid inperken. Zoals ik al geschreven heb, zijn die voor een functionerende samenleving nodig. Als ze niet bestonden zouden wij heel chaotische toestanden krijgen. In de praktijk zou dit op het recht van de sterkste uitkomen. In het belang van anderen dient men zijn handelen naar eigen behoeften en verlangens binnen de perken te houden. Absolute vrijheid is dus nooit en nergens ter wereld mogelijk, ook niet in onze Westerse, nogal seculiere maatschappij.

Maar er bestaat een verschil met landen die op religieuze grondslag en/of op basis van een totalitaire ideologie bestuurd worden. Een machtspositie die op vermeende absolute waarheden berust kan alleen d.m.v. propaganda, indoctrinatie en onderdrukking overeind gehouden worden. Als voorbeeld dient het communistische Noord-Korea dat aan zijn zuidelijke grens door een ijzeren gordijn afgeschermd wordt waardoor mensen niet naar Zuid-Korea kunnen ontsnappen. Te denken valt ook aan de islamitische republiek Iran waar zich vrouwen in het openbaar moeten sluiëren; als zij zich er niet aan houden kunnen zij met de zedenpolitie problemen krijgen en zelfs zwaar gestraft worden. Uiteraard zijn er nog talloze andere van dergelijke betreurenswaardige voorbeelden in de wereld. In zulke landen worden dus vrijheden niet alleen in het belang van een functionerende maatschappij ingeperkt, maar ook op basis van godsdienst en/of ideologische grondslag. Dit laatste wordt door mensenrechtenorganisaties bestreden. Vrijdenkers en humanisten, van wie angenommen mag worden dat zij allemaal medelijden met onderdrukte mensen hebben, doen er goed aan zich zoveel mogelijk bij zulke organisaties aan te sluiten.

[1] Noot van de redactie: Het skidorp Ischgl, dat zichzelf aanprijst als 'Ibiza van de Alpen', was één van de epicentra van de corona-uitbraak in Europa. Het virus kon zich via après-skibars snel verspreiden. (RTL Nieuws 20 okt. 2020)

Pleidooi voor vrije migratie. Of toch maar niet?

Floris van den Berg

[...] migratiebeperking [is] de grootste vorm van discriminatie tussen mensen, en [...] vrijere migratie [is] de effectiefste maatregel om extreme armoede uit te roeien en mondiale economische welvaart te bevorderen. Stijn Bruers

Filosoof Stijn Bruers (1981) staat bekend om zijn uitgesproken morele standpunten en om zijn op wetenschappelijk bewijs gestoelde scherpzinnige argumentaties. Bruers is een eeuwige student. Hij heeft al twee doctorstitels op zak (theoretische natuurkunde en wijsbegeerte) en daar voegt hij nu een master titel in de economie aan toe. Het boek *Open grenzen? De economie en ethiek van vrije migratie* (2020) is een uitvloeisel van zijn studie economie.

Theorie

Bruers duikt in studies die migratie vanuit een economische invalshoek beschrijven. Daaruit blijkt verrassend dat arbeidsmigratie niet alleen een positieve invloed heeft op de economische positie van de arbeidsmigranten, maar ook op de welvaart van het land van aankomst én op de welvaart van het land van herkomst van de migranten. Hij haalt de econoom Michael Clemens aan die beweert dat immigratiebeperkingen te vergelijken zijn met het laten liggen van biljoenen eurobiljetten op de stoep – je moet dus wel heel stom zijn om dat geld zomaar te laten liggen. Daarnaast besteedt hij veel aandacht aan tegenwerpingen die volgens Bruers berusten op misvattingen. ‘We denken spontaan dat migranten een deel van de taart opsnopen, maar in wekelijkheid wordt de taart veel groter dankzij immigratie. [...] Volgens economische analyses zijn de baten van vrije migratie groter dan de kosten. Door gesloten grenzen is de mondiale arbeidsmarkt niet in evenwicht, arbeiders kunnen niet gaan werken waar hun productiviteit (en dus hun loon) het hoogst is.’ (p. 8)

Hoewel Bruers in zijn werk veel aandacht geeft aan logica en zorg-

vuldig formuleren, doet hij dat in het boekje *Open grenzen?* niet. Enerzijds lijkt zijn casus namelijk specifiek over arbeidsmigratie te gaan, anderzijds, zoals ook de titel doet voorkomen, lijkt het over alle soorten migratie te gaan, dus ook over asielzoekers en vluchtelingen. Arbeidsmigranten vormen natuurlijk maar een subcategorie van alle migranten. Doordat Bruers steeds heen en weer hopt tussen een pleidooi voor specifiek arbeidsimmigratie enerzijds en voor vrije immigratie in het algemeen anderzijds, wordt niet duidelijk welk punt hij precies wil maken. Ook zou Bruers beter moeten definiëren wat een arbeidsmigrant volgens hem inhoudt. Neem Zwitserland. Daar mag je komen wonen, voor beperkte duur, wanneer je kunt aantonen dat je daar werk hebt. Veel immigranten zijn echter nog op zoek naar werk wanneer zij het land van aankomst binnenkomen, met het risico dat ze geen passend werk vinden en ofwel gebruik maken van het sociaal vangnet, ofwel in de criminaliteit geraken (of allebei). Het maakt dus een groot verschil om wat voor arbeidsimmigratie het gaat.

Ideologisch is Bruers een kosmopoliet die meent dat landsgrenzen geen morele waarde hebben. Hij staat hiermee in de traditie van Socrates: ‘Geef nooit aan iemand die naar jouw land vraagt het antwoord “Ik ben een Athener” of “Ik ben een Korinthiser”, maar “Ik ben een bur-

ger van de wereld.” Centraal in de filosofie van Bruers staat het idee dat willekeur onrechtvaardig is en vermeden moet worden. Het algemene principe à la Kant is als volgt: ‘Voor elke keuze die we maken, moeten we een rechtvaardigende regel kunnen geven waarvan we consistent kunnen willen dat iedereen die volgt in alle denkbare situaties.’ (p. 45) Toegepast op migratie leidt dat tot kosmopolitisme: ‘Een kosmopoliet hecht geen belang aan grenzen tussen gemeenten, provincies, gewesten, landen, landunies of continenten. [...] Er is volgens de kosmopoliet maar één land, de wereld, en maar één volk, iedereen.’ (p. 52)

Praktijk

Echter: ‘In theorie is er geen verschil tussen praktijk en theorie. In de praktijk wel.’ Aldus cultuurfilosoof Maarten Doorman. In theorie ben ik bijvoorbeeld een kosmopoliet (of beter nog een Aardeling), maar compleet open grenzen zouden het einde van de liberale democratieën betekenen. Kosmopolitisme in de praktijk is zelfmoord. Als iedereen die dat wil, zo maar naar Europa zou kunnen komen – dus niet alleen arbeidsmigranten, maar alle economische vluchtelingen en asielzoekers – zou het sociaal economisch systeem ineenstorten. Er is sprake van aantrekkingskracht van rijkdom, vrijheid en van mogelijkheden voor iedereen die het slechter heeft. Ongereguleerd iedereen binnenlaten is vragen om problemen. Het is als met een reddingsboot: als je onbeperkt mensen op een reddingsboot aan boord neemt dan komt er een moment waarop de boot overbelast raakt, zinkt en iedereen ten onder gaat.

In het huidige politieke klimaat zijn immigratie en integratie politieke splijtzwammen. Ik googelde eens wat slogans van demonstraties over immigratie. Dit zijn voorbeelden van linkse slogans: ‘vluchtelingen welkom,’ ‘refugees are human beings,’ ‘treating refugees as a problem is the problem,’ ‘Geen grenzen,’ ‘de wereld is van iedereen,’

‘vluchtelingen welkom, racisme niet’, ‘mens in nood: welkom, ‘refugees & migrants welcome here,’ ‘borders kill’, ‘build bridges, not walls’, ‘Vluchtelingen bashen is niet lolliq,’ ‘Geen mens is illegaal’ ‘alle vluchtelingen welkom’. Deze slogans verwijzen naar een open-grenzen-beleid, veel opener dan de grenzen alleen openstellen voor arbeids-immigratie. Blijkbaar wordt verzet tegen immigratie gelijkgesteld aan racisme terwijl het om heel verschillende dingen gaat.

En dit zijn voorbeelden van rechtse slogans: ‘Eigen volk eerst’, ‘sluit de grenzen’, ‘refugees go home’, ‘Mohammed not welcome’, ‘Stop islamisation of Europe’, ‘no more mosques’, ‘islam ga terug’, ‘islamists not welcome’, ‘geen islam wel vrijheid’. Zoals uit deze slogans blijkt, richt de kritiek zich met name op moslims, maar lang niet alle immigranten zijn moslim. Dat roept de vraag op of de kritiek op immigratie gericht is op immigranten in het algemeen of op een subgroep van immigranten, bijvoorbeeld niet-westerse immigranten

kelijk en paradoxalerwijze intolerantie tegenover intolerantie in.

De vraag is nu: hoeveel intolerantie komt er met (welke vorm en mate van) immigratie binnen? Socioloog Ruud Koopmans laat aan de hand van zijn onderzoek zien dat de opvattingen van een groot deel van de moslims in het Westen conflicteren met de kernwaarden van de liberale democratie, zoals gelijke rechten voor iedereen, acceptatie van homoseksualiteit, scheiding tussen religie en staat en vrijheid van meningsuiting waar ook islamkritiek onder valt. Een liberale democratie is stevig genoeg wanneer een minderheid de basisprincipes niet aanhangt, zolang die minderheid zich maar voegt naar de regels en normen zoals die er gelden.

Intolerante minderheden kunnen de meerderheid onder druk zetten, door de kracht van terrorisme of subtieler door als minderheden steeds hard te roepen dat bepaalde regels hen discrimineren, hun diepste gevoelens kwetsen of in strijd zijn met een of andere grondwettelijke vrijheid. Hoewel het aantal

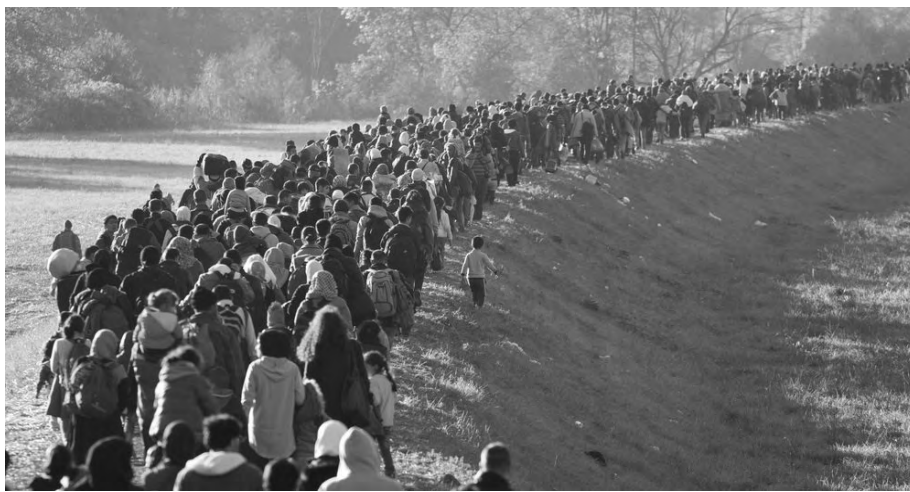
die onrust vooral te vinden aan de rechterzijde van het politieke spectrum, zoals bij de PVV van Geert Wilders. Dat is gek omdat links zich in het verleden altijd heeft ingezet voor de rechten van vrouwen en homoseksuelen en tegen de betutteling van de kerk, en nu dus over het algemeen de kant van de islam kiest ten koste van de rechten van vrouwen, homoseksuelen en vrije keuzemogelijkheden voor kinderen.

Het is betreurenswaardig dat het maatschappelijk debat over immigratie en integratie in het links/rechts-spectrum is ingedeeld. Wie vraagtekens zet bij immigratie, wordt automatisch weggezet als extreem rechts of als fascist. Wanneer iemand zo is weggezet, wordt er niet meer naar zijn of haar argumenten geluisterd. Hetzelfde geldt voor rechts: wanneer iemand bekend staat als links dan wordt er niet meer naar zijn of haar argumenten geluisterd. Het gaat hier om immunisatiestrategieën, dat wil zeggen dat mensen bij voorbaat niet open staan voor kritiek, zodat hun eigen opvattingen immuun zijn voor kritiek. De dynamiek van de sociale media versterkt dit proces doordat mensen terechtkomen in echokamers van hun eigen gelijk.

Partijdigheid

Idealiter zouden mensen altijd de voor- en tegenargumenten moeten afwegen op basis van de best beschikbare informatie binnen een wel doordacht consistent moreel kader. Dat is wat Bruers tracht te doen. Ik denk echter dat hij de morele problemen van de intolerantie die met een deel van immigratie meekomt, onderschat en dat hij geen oog heeft voor de draagkracht van het systeem van het immigratieland – er zijn nu eenmaal grenzen aan de hoeveelheid immigranten die een land aankan. Die intolerantie is niet alleen intolerantie tegenover de westerse samenleving, maar ook ingroup intolerantie zoals discriminatie van vrouwen, huiselijk geweld, besnijdenis, het niet accepteren van geloofsafval en verwerping van de scheiding tussen religie en staat.

Toch heeft Bruers enig oog voor de problemen met immigranten: ‘We moeten bijvoorbeeld erkennen dat er tussen de immigranten ook racisten, homofoben, terroristen, verkrachters, criminelen en religieu-

en/of moslims? Die nuance is doorgaans niet aan de demonstranten besteed.

Intolerantie en immunisatie

Waar Bruers zich vooral concentreert op de economische kant van immigratie, lijkt hij de morele, sociale en politiek-filosofische kanten van immigratie te onderschatten. Het gaat om wat door Popper aangeduid wordt als de tolerantieparadox. Dat wil zeggen dat, als je intolerantie tolereert, je niet meer tolerant bent; tolerantie houdt noodza-

slachtoffers van terrorisme numeriek zeer beperkt is, hebben de moorden die verband houden met de islamcartoons en gepleegd zijn door islamfundamentalisten, een enorme impact op de samenleving. Er ontstaat angst voor islamkritiek, met name als het gaat om het publiceren van afbeeldingen van Mohammed. Koopmans laat ook zien dat de integratie qua liberale opvattingen onder tweede en derde generaties moslims niet toeneemt. Een toename van het aantal moslims, zowel door immigratie als door natuurlijke aanwas, leidt tot onrust. Gek genoeg is

ze fundamentalisten zitten. We moeten erkennen dat veel immigrerende moslims een islamideologie aanhangen die nog niet zo ver staat in het verlichtingsproces als bijvoorbeeld het christendom.’ (p. 13) Hij weerlegt deze bezwaren echter niet overtuigend, noch geeft hij concrete methoden om te voorkomen dat deze mensen binnenkomen of te zorgen dat ze bij binnenkomst minimaal een transformatie naar modelburgers maken.

‘Open grenzen is niet hetzelfde als het afschaffen van grenzen. [...] Net zoals een toerist moet een migrant zich aan de wetten van het gastland houden.’ (p. 14) Ik zou zeggen niet alleen aan de wetten, ook aan de minimale omgangsvormen. Maar wat moet er, volgens Bruers, gebeuren indien immigranten zich niet houden aan de wetten en basale conventies (als handen schudden in het precoronatijdperk)? Moeten immigranten bestraft worden net als iedere burger die de wet overtreedt, of moeten ze in het geval van overtreding worden teruggestuurd? Hoelang blijf je eigenlijk immigrant? Zijn tweede generatie immigranten nog immigranten of worden ze nog gezien als migranten? Op deze vragen gaat Bruers helaas niet in.

Bruers bespreekt het principe van getolereerde partijdigheid dat volgens hem niet in tegenspraak is met het anti-willekeur principe. Getolereerde partijdigheid houdt in dat je je eigen kinderen mag voortrekken. Volgens hem kan dit worden gerechtvaardigd omdat *iedereen* zijn eigen kinderen mag voortrekken. Scherp gesteld: als er een boot om slaat en er dreigen kinderen te verdrinken en ik geef prioriteit aan het redden van mijn eigen kind boven het redden van jouw kind, dan is dat gerechtvaardigd, omdat ik kan begrijpen dat jij precies hetzelfde zou doen in deze situatie, namelijk eerst jouw eigen kind proberen te redden. Maar als partijdigheid getolereerd is in gezinsverband, zou partijdigheid op basis van natie dan niet ook gerechtvaardigd kunnen zijn? Als er iemand in nood is, schiet de overheid idealiter te hulp. Als er iemand een ongeval heeft, komt de ambulance – niet die uit België of Duitsland, maar uit Nederland. Als je in Nederland op 6 januari 2021 112 belde met de mededeling dat het

Capitool in Washington bestormd wordt en dat de politie daar nog wel een handje kan gebruiken dan zal er geen gehoor aan gegeven worden (natuurlijk de afstand helpt ook niet, maar zelfs als het in Brussel zou gebeuren dan nog zou de Nederlandse politie niet ingrijpen).

Terrorisme

Ook het onderwerp islamitisch terrorisme bekijkt **Stijn Bruers** utilitistisch. Terrorismisme maakt slachtoffers. Maar het aantal slachtoffers van terrorisme is uiterst beperkt. Er zijn veel andere dingen die meer slachtoffers maken en waar wat aan gedaan kan worden. Door te investeren in verkeersveiligheid zou bijvoorbeeld het aantal slachtoffers omlaag kunnen. Bruers geeft een verrassend voorbeeld: er gaan veel meer mensen vroegtijdig dood door de negatieve gevolgen van vlees eten op hun gezondheid dan door terrorisme. Waarom accepteren we het ene risico veel makkelijker dan het andere en waarom staat de angst niet in verhouding tot het risico? Dat zijn psychologische vragen. Ik meen dat Bruers iets belangrijks over het hoofd ziet. De structuur van de liberale democratie komt door de verkeersslachtoffers en door mensen die vroegtijdig dood gaan door vlees eten, niet in gevaar. De terroristische aanslag op de redactie van Charlie Hebdo en in Nederland de moord op Theo van Gogh en de continue terreurdreiging voor politicus Geert Wilders hebben een enorme deuk in het huis van de democratie veroorzaakt. Terrorismisme is als

termieten die vreten aan de steunpilaren van het huis van de democratie. Het gevaar van terrorisme zit hem niet zozeer in het risico zelf slachtoffer ervan te worden, maar in de ondermijning van de democratische rechtsorde zelf.

Kosmopolitisme

Bruers vergelijkt landsgrenzen met gemeentegrenzen: er zijn grenzen tussen gemeenten maar alle mensen binnen een land mogen zelf weten in welke gemeente ze gaan wonen, werken of welke gemeente ze gaan bezoeken. Wie in een gemeente gaat wonen moet zich er inschrijven en er gemeentebelastingen betalen en zich aan de in de gemeente geldende regels houden. Maar als ik mijn tent opsla in een gemeente en zeg dat ik werk zoek (ook al spreek ik de taal niet), wat dan? En als duizenden mensen hun tenten opslaan in een gemeente, wat dan te doen? Misschien dat deze mensen wel graag aan het werk willen, maar eerst komen ze en dan zoeken ze pas naar werk. Bij westerse arbeidsmigranten is het doorgaans andersom.

Ik wil best naar **Bergen (Noorwegen)** [z.o.z.] verhuizen als ik daar een geschikte baan zou kunnen krijgen, maar ik ga niet mijn tent opslaan in die stad in de hoop dat ik daar een baan krijg. De vergelijking die Bruers maakt tussen gemeentegrenzen en landsgrenzen gaat dus niet (helemaal) op. Als er tussen landen duidelijke afspraken zijn ge-

dat? Als een samenleving geeft om mensen in nood, dan is het belangrijk op een substantieel deel van het BNP te besteden aan effectieve hulp aan mensen in nood, waar die mensen dan ook zijn. Momenteel wordt zo'n 0,7 procent van het BNP aan ontwikkelingshulp uitgegeven. Dat is niet bepaald hoog – 15 tot 20 procent zou billijker zijn.

Bruers biedt een verfrissend en optimistisch economisch perspectief op arbeidsimmigratie. Ik denk dat er een wijze les

maakt kan het wel, zoals over arbeidsmigratie binnen de Europese Unie, wat er inderdaad toe heeft geleid dat een stroom van bouwvakkers uit voormalig Oost-Europa in het Westen is komen werken, doorgaans tijdelijk zonder zich er permanent te willen vestigen.

De opinie – vaak ter linkerzijde van het politieke spectrum naar voren gebracht – dat alle vluchtelingen welkom zijn, klinkt heel menselijk en ruimhartig. Stel een ruimhartig asiel- en immigratiebeleid betekent dat we alle mensen opnemen die

zich aan onze landsgrens melden. Maar – en dit is de crux – waarom geven we wel om de mensen die het gelukt is om onze landsgrens te bereiken en niet om al die mensen die om welke reden dan ook niet zijn gekomen maar wel hulp kunnen gebruiken? Vergelijk het met hulp aan een drenkeling. Stel je hebt een boot en je ziet drenkelingen in het water. Je helpt iedereen die op eigen kracht de boot kan bereiken aan boord, maar degenen die het niet lukt om de boot te bereiken laat je achter en die zullen verdrinken. Hoe meer is

uit getrokken kan worden en dat er op internationaal vlak betere afspraken moeten komen om meer richting het EU-model van arbeidsmigratie te komen. Wanneer Bruers zijn argument uitbreidt naar immigratie in het algemeen zijn er grote bezwaren aan ongelimiteerde en ongereguleerde immigratie en de daaropvolgende integratie. In theorie deel ik het kosmopolitisme van Bruers. De praktijk is echter weerbarstiger.

Religie, ziekte en de dood (vervolg)

Jan Voerman

In vervolg op mijn gelijknamige artikel in De Vrijdenker 2021-01 wil ik hier nog wat nadere punten op de i zetten, zowel cijfermatig als inhoudelijk. Wat dat laatste betreft wil ik het recht op leven en in het bijzonder op een zo lang mogelijk leven overdenken, en de mate van heiligheid dat dit recht lijkt te hebben verworven. Dit laatste kan je moeilijk ontkennen als je het in de context bekijkt van de wereldwijde reactie op corona, zo zal blijken.

Recht: een menselijk construct

Recht bestaat niet in de natuur, het is een door de mens bedacht construct met betrekking tot de wijze van omgang met elkaar, daar waar de één een voordeel behaalt ten koste van een ander, en zelfs een voordeel behaalt zonder nadeel voor een ander. Van dit laatste zijn euthanasie en abortus een voorbeeld, tenzij je de opvatting hebt dat euthanasie ten koste gaat van het welbevinden van de gelovigen die het als een gruwel ervaren dat een ander

zich daarmee niet aan de als absoluut geldende voorschriften van hun god houden. Recht is dus een menselijk construct tussen mensen onderling, en voor zover de mens dat behaagt van mens naar dier.

Recht op leven of op een lang leven is er in absolute zin dus niet. Tussen mensen hebben we echter bijvoorbeeld afgesproken dat we niet het recht hebben elkaars leven te nemen, in oorlogen en sommige andere situaties uitgezonderd. Maar waar het in deze artikelenserie om gaat is wat anders: het recht op een lang leven, waar dit door ziekte - dus door een in de basis natuurlijke oorzaak - bedreigd wordt, ook al kent de natuur waarvan wij deel uitmaken een dergelijk recht niet. Dit recht krijgt pas betekenis op het moment dat je ziek wordt en er op de één of andere manier iets moet gebeuren dat voor een ander een last betekent om de kans op jouw genezing mogelijk te maken. In de praktijk gaat het vooral om de financiële kant van de medische kosten daarvoor, die we hier keurig

geregeld hebben via de verplichte zorgverzekering. Wel zijn aan die van overheidswege opgelegde solidariteit grenzen gesteld. Terecht, want zowel economisch als ethisch kan je het je niet permitteren een te groot gedeelte van het besteedbare inkomen af te pakken. In dat opzicht hebben we het recht op leven en op een lang leven wel begrensd, het niet absoluut gemaakt, dus in de zin dat het lange leven van de één onbegrensd ten koste mag gaan van de ander. Komt er bijvoorbeeld binnenkort een medicijn ter beschikking dat bij alle vormen van kanker extra levensjaren toevoegt à raison van een half miljoen euro per jaar, dan zal dit niet in de basisverzekering opgenomen worden. Momenteel wordt hier aan het maximum bedrag van een 80.000 Euro per gewonnen goed levensjaar gedacht. Dit allemaal even aangekaart als basisbegrip voor, en opmaat naar, het vervolg van mijn beschouwingen.

Geïstitutionaliseerd egoïsme

In het voorgaande artikel heb ik al mijn persoonlijke standpunt uit de doeken gedaan met betrekking tot corona: ik beschouw het als vergaand egoïsme als, behalve de bijdrage die iedereen via de zorgverzekering moet leveren, anderen ook nog in allerlei grote problemen moeten worden gestort teneinde mijn 75-jarige leven nog een kansje te geven met enkele jaren verlengd te worden door beschikbaarheid van ziekenhuis- dan wel IC-opname. Ik beschouw dat als immoreel, volkomen buiten proporties, ontdaan van elke redelijkheid. Toch is het nou precies dit egoïsme dat de overheden wereldwijd en veelal zelfs met instemming van een meerderheid van de bevolking, in de coronapaniek hebben gefaciliteerd en tot dwingend beleid hebben gemaakt. Tegelijk vraag ik mij af, gezien mijn nogal afwijkend lijkende gevoelens en standpunt: is dit slechts een subjectieve zaak, slechts een mening, of ligt het objectief gezien toch anders?

Om daarop een antwoord te kunnen vinden had ik het nodige rekenwerk gedaan en in het eerste deel van dit artikel al een gedeelte van de resultaten genoemd. Samengetvat kwam het erop neer dat, als uiterste aan de andere kant, zonder enige maatregel van begin van de pandemie tot het eind, er een 90.000 extra Nederlanders aan corona zouden overlijden. Dus bovenop degenen die het ook met optimale ziekenhuis- en IC-zorg niet overleven. In verloren goede levensjaren kwam ik op een 650.000, hetgeen inmiddels is bijgesteld naar 600.000.

Vergelijking met de puntjes op de i

Met deze puntjes op de i komen we tot een nog opmerkelijker resultaat als we dit vergelijken met hoe we het belang van het leven, en van een zo lang mogelijk leven, bij andere doodsoorzaken hebben gewaardeerd.

Die 600.000 verloren goede levensjaren verliezen we ook:

- elke 3,5 jaar opnieuw aan ongevallen, in het verkeer + in en om huis + bij werk;

- elke 3 jaar bij de 20.000 rokersdoden per jaar die gemiddeld een 10 jaar inleveren (RIVM/Trimbos); en elke 4,5 jaar opnieuw vallen er ook evenveel doden door roken als die eenmalige extra coronadoden.

Deze doorlopende stroom van doden en het daarmee gepaard gaande verlies aan levensjaren accepteren we als nevenschade van onze manier van leven: als de prijs voor onze welvaart, ons welzijn en onze vrijheid van leven.

Op het even grote eenmalige verlies aan verloren goede levensjaren als gevolg van corona reageren wij precies tegengesteld: koste wat het kost voorkoming, met steeds verdere opoffering van welvaart, welzijn en vrijheid van leven.

Ook kijkend naar wat bij andere ziekten de zorgkosten maximaal per gewonnen levensjaar zouden mogen zijn, die 80.000 Euro, zien we dat het totaal van de corona zorgkosten, de door de staat gemaakte en gedekte kosten in allerlei regelingen, het geld dat het getroffen burgers kost door faillissement, werkloosheid enzovoort, zeer terughoudend tezamen gesteld op 100 miljard, al ruim het drievoudige daarvan bedraagt.

Tenslotte is de realiteit dat we met alle coronamaatregelen eigenlijk niet eens die 90.000 extra doden voorkomen, maar alleen nu voor dit moment van de pandemie. De meesten van hen zouden vervolgens toch wel binnen enkele jaren aan een volgende ziekte alsnog overlijden. De jaren na het jaar van de grote oversterfte door corona, zouden tezamen een bijna even grote ondersterfte opleveren.

Bovendien: tussen helemaal niets doen met die 90.000 extra coronadoden en de diep ingrijpende coronamaatregelen, ligt een hele range aan mogelijke keuzes die minder ingrijpend zouden zijn gepaard gaande aan een lager extra dodental.

Discriminatie, en van ouderen tweederangsburgers maken?

Hier voeg ik graag nog wat toe aan mijn uitspraken over discriminatie van ouderen en andere kwetsbare mensen voor het virus. Primair is het de gezondheidstoestand en in het bijzonder het afweersysteem van het individu welke onderscheid maakt tussen hen die corona makkelijk overleven en hen die daar zeer zware zorg bij nodig hebben: der natuur discrimineert dus, of je dat nou goedkeurt of niet. Bedoelen we met discriminatie het voortrekken door ons van het ene individu of de ene groep boven de ander, dan kunnen we niet anders dan constateren dat er hoe dan ook nu al sprake is van discriminatie, in de huidige situatie waarin voor elke coronapatiënt voor wie zware zorg nodig en nuttig wordt geoordeeld daarvoor plek wordt vrijgehouden. Gediscrimineerd worden al die burgers, zzp'ers en ondernemers, die voor dit doel ernstig moeten lijden. Je zult je leven lang hard gewerkt hebben en je pensioen in je zaak maar zien verdampen waardoor je de laatste fase van je leven er totaal anders uit gaat zien dan waarvoor je het allemaal gedaan had. Of het geldt dat je geleend of jarenlang gespaard hebt in je droom hebt gestoken, dit door faillissement kwijtraakt als gevolg van de

lange gedwongen sluiting, en bovendien je levensdroom zo wellicht definitief uit elkaar ziet spatten. Of als zzp'er je hypotheek niet meer kunnen betalen en je woning moet verkopen zonder aan een andere woonruimte te kunnen komen. Het gebeurt allemaal al en gaat nog heel veel meer gebeuren. Ook worden al die hartpatiënten, kankerpatiënten enzovoort gediscrimineerd die nu niet snel gediagnosticeerd of behandeld kunnen worden.

In een ingezonden brief klaagde een 81-jarige man over de suggestie van vier intensivisten om toch maar meer coronadoden te gaan accepteren, omdat volgens hen de gevolgen van de maatregelen te zwaar werden, zoals ze uitgebreid in een artikel in de NRC betoogden. De 81-jarige man verweet de intensivisten dat ze van hem en van leeftijdgenoten zo tweederangsburgers maakten voor wie geen plaats op de IC zou zijn, en draafde vervolgens nog door met te suggereren dat hun riante woningen en erfenis ook wel erg welkom zouden zijn als ze aan corona zouden overlijden. Wat mij betreft een puur egocentrische en/of egoïstische blik van deze man. Want juist het huidige beleid om hem uit de wind van het virus te houden en zo nodig een IC plek voor hem te garanderen, maakt daarvoor tweederangsburgers van anderen: die ernstige slachtoffers van het beleid.

Graf op Zorgvlied, foto R. van Elst

Maakbaarheid heilig, of het verstand verloren?

Met filosoferen kan je tenslotte alle kanten op, zelfs compleet aan elkaar tegengestelde, maar met deze cijfers moet je toch de vraag stellen, wat er aan de hand kan zijn dat de mens zo compleet tegengesteld reageert op in wezen hetzelfde fenomeen: de eindigheid van het leven. En die cijfers overziende, kan ik niet anders dan de absurditeit vaststellen van dit verschil, en dan wel de absurditeit van de wereldwijde menselijke reactie op corona. Zelfs als die 90.000 zou blijken flink te laag berekend te zijn, wat onwaarschijnlijk is. Is de maakbaarheid van het leven van de mens tot absolute heiligheid verklaard? De mens, losgezongen van de natuur, zichzelf als een almachtige god gaan beschouwen, die elk probleem zal kunnen oplossen dat die natuur voor hem in petto heeft en/of waarvan hij vaak zelf mede of zelfs geheel de oorzaak is? De mens van zichzelf een sprookje gemaakt?

Of heeft de mens door een blinde paniek zijn verstand verloren, door zijn hoeven gezakt en teruggeworpen tot

het primitieve denkniveau van een veel vroeger stadium in zijn evolutie?

Over dat verlies van verstand gesproken, wijst het volgende daar ook niet op? De complete willekeur waarmee men in het beleid dan eens de wetenschap volgt, en dan weer niet? Wel mondkapjes invoeren bijvoorbeeld, waarvan nagenoeg alle onderzoek geen serieus positief effect aantoon, hooguit waar men geen afstand kan houden. Maar niet een campagne voor het op peil brengen, houden of versterken van de eigen natuurlijke afweer via het immuunsysteem, bijvoorbeeld middels (onder andere) vitamine-D suppletie, dat weliswaar nog niet volledig wetenschappelijk bewezen is, maar toch al heel veel serieuzere aanwijzingen voor geldigheid kent dan bij dat mondkapje. Bijna elke opgenomen Covid-patiënt heeft een vitamine-D tekort tot ernstig aan toe, en vitamine-D is zeer waarschijnlijk belangrijk voor het immuunsysteem.

Van de pot / natuur gerukt

De wetmatigheid lijkt te gelden, dat naarmate iets ons genot schenkt, wij individueel meer bereid zijn om als prijs daarvoor de mogelijke dood te accepteren, en collectief de zekerheid van (veel) meer doden.

Over het genot van het roken hebben we het al gehad. Ook het genot van verkeersdeelname in het algemeen. Nog twee voorbeelden daarvan zijn het genot van het motorrijden, waarbij per miljoen kilometer tienmaal zoveel bestuurders de dood vinden als bij het autorijden, en het zonder helm lekker met de wind om het hoofd fietsen, hetgeen los van de ruim 2.500 zwaargewonden jaarlijks een 85 doden minder zou opleveren (SWOV).

Het op grote schaal voorkomende genot van alcohol en/of drugs, het teveel eten van te lekkere ongezonde dingen, het off-piste skiën, beoefenen van klim- of andere gevaarlijke sporten: vult u zelf maar verder aan.

Onweerlegbaar feit is dat de mens onderdeel is van de natuur en daaraan volledig het genot van zijn bestaan te danken heeft. Laat dit even goed tot u doordringen... Doordat we echter in de loop van onze evolutie ons daar steeds minder naar zijn gaan gedragen en die relatie ook steeds minder als zodanig zijn gaan voelen, is dit precies het breekpunt waardoor de mens nu als een idioot reageert op een natuurverschijnsel dat een keertje meer dan we gewend waren sommigen die prijs laten betalen van het leven, een ietsje eerder optredende dood. Een volkomen normaal verschijnsel, dat het nagenoeg alleen voorzien heeft op degenen die linksom of rechtsom te zwak zijn om de ziekte te overwinnen.

Tenslotte een vraag: zal corona de mens tot een harde landing met beide voeten op deze planeet terugbrengen, hem doen beseffen dat hij van zichzelf een god en dus een sprookje heeft gemaakt? Ik denk alleen dat die kans er is als het vaccineren langdurig de openvolging van mutaties niet zal kunnen bijbenen, en de natuur die mens zo aan alle kanten klem zal zetten. Helaas. Hoe het verder gaat verlopen is nog ongewis, hoe simplistisch en met zelfverzekerdheid men ons, en velen van ons ook onszelf, willen wijsmaken dat het vaccineren het eind van die tunnel in zicht brengt, wij bewijzen uiteindelijk toch vol de controle hebben, en wij ons sprookje in al onze almachtige goddelijkheid gewoon weer kunnen voortzetten.

Jill Lepore - *Dit Amerika, pleidooi voor een betere natie* Enno Nuy

Als serieuze historici de studie van de natie opgeven, waarschuwt Jill Lepore, als wetenschappers geen gemeenschappelijke geschiedenis voor een volk meer proberen te schrijven, betekent dat niet dat het nationalisme afsterft. Integendeel, het betekent dat het nationalisme het liberalisme opeet. Jill Lepore schreef zelf een indrukwekkende Geschiedenis van de Verenigde Staten onder de titel *Deze waarheden*.

Historisch gezien, vervolgt ze, is een natie een volk dat een gemeenschappelijke afkomst deelt. In de 18de eeuw begon natie iets te betekenen wat nauw in verband stond met soevereiniteit en macht. Nationalisme echter is een product van de moderniteit en komt pas echt in zwang ver in de 19de eeuw. Ten onrechte wordt nationalisme nogal eens verward met patriottisme, liefde voor het vaderland.

Immigranten haten, alsof ze minderwaardige mensen zijn, en globalisten haten alsof ze vijanden zijn, het zijn beide vormen van nationalisme die niets te maken hebben met patriottisme. Patriottisme wordt gedreven door liefde, nationalisme door haat.

In grote lijnen schetst Lepore dan het ontstaan van de natiestaat en komt met deze prachtige metafoor: De geschiedenissen van natiestaten zijn verhalen die de naden waar de natie aan de staat is gestikt aan het oog onttrekken. De VS, schrijft ze, zijn niet begonnen als een natie maar als een confederatie van Staten die voordien kolonies waren. De Onafhankelijkheidsverklaring beroept zich niet op nationale, maar op universele waarden. Anders

gezegd: de Verenigde Staten waren een staat voor ze een natie werden. De VS zijn niet zozeer een natiestaat als een staatnatie, zo zeldzaam als een sneeuwbuï in de Sahara.

Nationalisme

Lepore schetst in dit wat ruim uitgevallen essay hoe het nationalisme in de VS is ontstaan en zich heeft ontwikkeld, er altijd geweest is, tot de dag van vandaag. Liberalisme definieert Lepore als de overtuiging dat mensen deugen en vrij behoren te zijn, en dat mensen regeringen instellen om die vrijheid te waarborgen. De Amerikanen zagen zichzelf als een toevluchtsoord maar ontzegden de meeste volkeren ter wereld het burgerschap. Het Amerikaanse nationalisme was en is zowel het goede nationalisme in de zin van gehechtheid aan een stelsel van burger-

lijke idealen alsook slecht nationalisme, het illiberal nationalisme, nativisme, racisme, desnoods met gebruikmaking van geweld.

Ook het nationalisme van Roosevelt was zowel liberaal als illiberaal. Hij zag geen oplossing 'voor het vreselijke probleem dat is geschapen door de aanwezigheid van de neger op dit continent'. Een smeltkroes was prima in zijn ogen maar alleen voor Europeanen en verder niemand. De nationalistische geluiden uit Europa namen ondertussen fors toe met de Duitse klanken, de ledentallen van de **Ku Klux Klan** stegen enorm en ook de eerste Wereldoorlog deed het Amerikaanse nationalisme groeien.

Ook de eugenetica speelde in Amerika een grote rol in het debat over wie wel en wie geen burger van de VS konden worden. Zelfs Hitler had bewondering voor de manier waarop de Amerikanen probeerden de immigratie aan banden te leggen 'door simpelweg bepaalde rassen uit te sluiten van naturalisatie'.

Roosevelt introduceerde in 1934 zijn eigen vorm van patriottisme aan de hand van zijn vier vrijheden: die van meningsuiting, van godsdienst, van gebrek en van angst. Maar tegelijkertijd bestond er ook het illiberal nationalisme, zoals het isolationisme van Randolph Hearst^[1].

In 1948 namen de Verenigde Naties De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens aan. In de jaren vijftig werd Amerika gesteerd door talloze lynchpartijen. Negers en joden werden door witte nationalisten tot ongewenste vreemdelingen verklaard.

Tussen 1965 en 2000 groeide het conservatisme uit tot de dominante kracht in de Amerikaanse politiek. De conservatieven vielen het liberalisme aan, de pers en de academische wereld. Ze namen de Republikeinse Partij over, het Congres en het Hooggerechtshof. En in die wereld kwam Trump omhoog, een ultranationalist.

Het nationalisme bleek alleshalve voorbij, ondanks Fukuyama. Wereldwijd zijn identiteitspolitiek en nationalisme aan een enorme opmars begonnen. Noch het einde van de koude oorlog, noch het internet, noch de globalisering, noch de hervorming van het immigratiebeleid maakten een eind aan het nationalisme. En Trump deed niet anders dan het nationalisme propageren.

Nieuw Amerikanisme

Natiestaten, schrijft **Jill Lepore**, zijn groepen mensen met een gedeeld verleden, vaak een mythisch verleden, die leven onder het bestuur van een regering in de vorm van een staat. Liberale naties zijn groepen mensen die zichzelf begrijpen als politiek gelijke individuen, elk met evenveel recht om deel te nemen aan het bestuur. Pretenderen dat naties meer of minder zijn dan dat is zelfmisleiding en de overerving van ellende.

Zij bepleit een nieuw Amerika en een nieuw amerikanisme dat zich richt op vrijheid en gelijkheid, tolerantie en onderzoek, gerechtigheid en billijkheid en dat zich

moet inzetten voor nationale welvaart, die onscheidbaar is van een onwrikbare zorg voor een duurzaam milieu wereldwijd. En dat betekent dat Amerika haar geschiedenis eerlijk en onbevangen onder ogen moet zien.

De grote vraag is hoe je dit ideaal kunt verwezenlijken in een land dat zo heftig is gepolariseerd als Amerika. Het is maar de vraag bijvoorbeeld of de GOP zich kan vinden en herkennen in Lepore's grote Geschiedenis van de Verenigde Staten. De nieuwe president Biden wil de beide Amerika's (want dat is de werkelijkheid van vandaag!) verbinden maar is er een narratief te vinden waar beide zijden van het spectrum zich in kunnen herkennen? Er bestaat in de VS, zo lijkt het, geen middenveld meer waar mensen elkaar nog wel kunnen vinden. De tegenstellingen in Amerika zijn niet uniek, we komen ze in dit tijdsgewricht overal ter wereld tegen maar ze treden nergens zo geprononceerd en hevig aan de oppervlakte als juist in *the land of the free and the home of the brave*. Zolang de Amerikanen de tegenstellingen die ten grondslag lagen aan de onafhankelijkheidsoorlog niet overwinnen – en tot de dag van vandaag zijn ze daar niet in geslaagd – rust er geen zegen op het land en zal er van een Pax Americana geen sprake kunnen zijn, hoe machtig het leger ook mag zijn. We kunnen alleen maar hopen dat de pogingen van Jill Lepore om open en onbevangen naar de eigen geschiedenis te kijken slagen en een rol kunnen spelen in de discussie die maar niet op gang wil komen in dat enorme land.

[1] Noot van de redactie: William Randolph Hearst (San Francisco 1863 – Beverly Hills 1951) was een invloedrijke Amerikaanse krantenmagnaat uit de eerste helft van de twintigste eeuw. (Wikipedia)

Waarom moeten wij het goede doen? (2)

René van Elst

In mijn artikel van december^[1] heb ik een indruk trachten te geven van de inhoud van de doctoraalscriptie van Peter Singer uit 1964 en daar enige opmerkingen over gemaakt. In zijn scriptie zocht Singer naar een antwoord op de vraag "Why should I be moral?"; dat was ook de titel. Dat heb ik vertaald als "Waarom moeten wij het goede doen?" Singer kwam tot de conclusie dat de filosofie geen argumenten heeft ge-

presenteerd waarom het rationeler zou zijn om het goede te doen in plaats van iets wat niet goed, maar wel in je eigen belang, is. Zelf heb ik in dat artikel (aan het slot van de eerste paragraaf) enige argumenten genoemd waarom het over het geheel genomen verstandig is om goed te handelen. Zou ik, als filosofische leek, dan zomaar het antwoord hebben gevonden op deze eeuwenoude vraag? Ik wil nu proberen (daarom

noem ik dit een *essay*, een poging, bovendien is het een eerste poging) om hierover wat dieper na te denken. U bent gewaarschuwd: dit is lekenfilosofie, al verwijs ik hier en daar wel naar grotere geesten.

Wat is goed?

Filosofen hebben steeds hun best gedaan – en gaan er vrolijk mee door – om een theorie te formuleren over wat goed handelen is. Ze zoe-

ken naar basisprincipes voor het menselijk gedrag die het minst problematisch zijn en het meest aanvaardbaar voor rationele mensen over de hele wereld. Het doel van dat denkwerk is een basis te leggen voor optimaal menselijk samenleven met zo min mogelijk tweedracht.

Het behoeft geen betoog dat we zonder goede definities van begrippen niet ver komen. Het woordje 'goed' gebruikt iedereen om de haverklap, maar het is lastig te omschrijven. Iemand die zich heeft afgevraagd wat *goed* is, als het om gedrag gaat, was de gerenommeerde ethicus G.E. Moore. Hij meende dat het begrip *goed* niet te definiëren valt, omdat het niet iets samengestelds is en alleen intuïtief kenbaar zou zijn. [George Edward Moore, *Principia Ethica*, 1903 – informatie ontleend aan *The Oxford Companion to Philosophy*]. Als het zou gaan om het begrip *mooi*, is voor die mening best iets te zeggen. Wat *goed* betekent, is echter wel te omschrijven, als je rekening houdt met de veelheid aan manieren waarop het woord gebruikt wordt. De dikke Van Dale geeft dan ook een waslijst van betekenissen van *goed* als bijvoeglijk naamwoord, bijwoord en zelfstandig naamwoord. Het kan betrekking hebben op dingen, op mensen – vooral als subject – en ook op handelingen en de resultaten daarvan.

Ik beperk mij hier tot *goed* als kwalificatie van gedrag van mensen dat consequenties heeft voor andere mensen; mijn onderwerp is moreel of ethisch handelen. In dit verband – meestal trouwens – kunnen we *goed* grofweg omschrijven als: voldoende aan bepaalde maatstaven van wenselijkheid. Iets of iemand, of iemands gedrag, is niet intrinsiek goed, zoals bijvoorbeeld een ding een bepaalde vorm of afmeting heeft; het woord 'goed' drukt de mate uit waarin wordt voldaan aan bepaalde maatstaven of wensen. Goedheid is *in the eye of the beholder*. Als het om door mensen voortgebrachte dingen gaat, is het een oordeel over de kwaliteit of nuttigheid of genietbaarheid. Dat geldt ook als het om menselijk handelen gaat, maar daar komt een belangrijk aspect bij, namelijk de mate waarin dat handelen bijdraagt aan het bestaan of welzijn of geluk van ande-

ren. Iemand die in zijn gedrag meer dan gemiddeld rekening houdt met belangen van anderen, wordt een goed mens genoemd. Meer concreet, een goed mens betracht eerlijkheid, rechtvaardigheid, verdraagzaamheid, wederkerigheid; hij (voor 'hij' en 'zijn' mag u ook steeds 'zij' resp. 'haar' lezen) helpt anderen die in moeilijkheden verkeren, hij helpt en stimuleert anderen om zich te ontplooien; hij brengt anderen niet onnodig schade of leed toe; hij houdt zich aan beloften, afspraken en overeenkomsten; hij spreekt de waarheid.

Het goede doen

'Goed' wordt ook wel als volgt omschreven: iets is goed als je er plezier van hebt of baat bij hebt, of: het is niet slecht als het je geen schade of leed toebrengt. We hebben het hier over de ontvangende partij in een interactie. Natuurlijk weet dege-

waaruit altruïsme (onbaatzuchtigheid) spreekt, als tegengestelde van egoïsme, waarin het eigenbelang centraal staat. Het gaat om gedrag waar een positieve intentie achter zit. Voor een beoordeling of het gedrag ethisch is, zijn de intenties van groter belang dan de consequenties. Een goed resultaat voor het object (de ontvangende partij) is niet voldoende om van ethisch handelen te kunnen spreken; het gedrag zou uit een egocentrisch principe voortvloeien kunnen zijn of het zou toevallig een goed resultaat gehad kunnen hebben. Omgekeerd kan een slecht resultaat voortkomen uit goed, altruïstisch, bedoeld handelen.

Als er sprake is van goed gedrag kun je nog de vraag stellen of de intentie op het goede resultaat gericht is of dat de bedoeling is om altruïstisch te handelen – op welke manier dan ook. Voorts kun je je afvragen waar de intentie uit voortkomt, bij-

ne die iets doet, niet altijd hoe dat bij de ander zal aan- of overkomen. De handelende persoon – het subject – en de 'behandelde' persoon – het object – kunnen een heel verschillend referentiekader hebben; bij een derde, die toeschouwer is, kan het weer anders zijn. Iemands referentiekader is alles aan waarden etc. wat bepaalt hoe hij iets beoordeelt. Wie handelt zal er over het algemeen van moeten uitgaan dat de ander ongeveer zo in elkaar zit als hij zelf.

Het goede doen, waar Singer het over heeft, is gedrag dat op de een of andere manier tot baat strekt van een of meer anderen. Het is gedrag

voorbeeld uit pure empathie, of uit de verwachting dat een aardse of hogere macht sanctionerend zou kunnen optreden, uit angst om zelf in een situatie te komen waarin men van anderen afhankelijk is, of om gewetensnood te voorkomen.

Relativisme

We kunnen niet in elke situatie correct weten wat goed en fout is; dat vereist immers dat we de situatie begrijpen en kunnen voorspellen wat het resultaat van op een bepaalde manier handelen zou zijn. Er is ook geen objectief goed of objectief slecht (of fout) gedrag. Evenmin is het waar of onwaar dat een bepaald

gedrag goed of fout zou zijn. We zeggen al gauw dat het waar is dat bepaald gedrag slecht is, maar daarmee bevestigen we alleen een opinie. Het gaat niet om het soort waarheid dat bevestigd wordt door waarnemingen.

Goed en slecht zijn dus subjectief en relatief en situatie-afhankelijk. Toch zijn er denkkaders waarin goed en slecht niet relativistisch worden omschreven. In zo'n denkkader of ethische theorie wordt uitgegaan van bepaalde axioma's waarvan gesteld wordt, dat iedereen het daarmee eens moet kunnen zijn. Een voorbeeld is het liberalisme, zoals gepropageerd door de ons welbekende Floris van den Berg. Dat is een individualistische filosofie, volgens welke alles is toegestaan zolang je anderen geen schade berokkent. Handelen dat geen schade berokkent – zich onthouden van het slechte – is niet automatisch goed, maar het is in ieder geval niet slecht. Wat in deze benadering ontbreekt, zijn argumenten of verplichtingen om goede dingen voor anderen te doen. Er wordt een grens gesteld aan egoïstisch gedrag, maar er wordt niets gezegd over altruïstisch gedrag, niets over het doen van het goede, laat staan over het waarom daarvan. Het axioma achter deze filosofie is dat niemand graag schade lijdt; dat is inderdaad moeilijk aanvechtbaar.

De bekende gulden regel “Wat jij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet” appelleert eveneens aan het eigenbelang, maar geeft een meer positieve draai aan het zelfde axioma. Hetzelfde geldt voor de categorische imperatief van Immanuel Kant, waarop ik later nog terugkom.

Eigenbelang

We hebben het over moreel gedrag, gedrag dat voldoet aan bepaalde normen en waarden en dat effect heeft op anderen. Moraal heeft alleen betekenis als er anderen in het spel zijn. Wie als Robinson Crusoe op een eenzaam eiland leeft, heeft met anderen niets te maken en hoeft alleen met zijn eigen belangen rekening te houden. Er bestaat wel religieuze moraal, die ook voorschriften geeft voor hoe men in zijn eentje moet handelen (de meeste van de Tien Geboden gaan over hoe men zich jegens God moet gedragen);

daar ga ik – uiteraard – aan voorbij, evenals aan het idee dat er zonder God en geloof geen moraal zou zijn. Maar waar komt de moraal dan vandaan?

In een eerder artikel^[2] heb ik betoogd dat de moraal niet iets is wat op eigen houtje, onafhankelijk van de mens, bestaat. 'Goed' is als puntje bij paaltje komt een waarde op een meetlat, die door mensen langs een persoon, object, handeling of resultaat van een handeling wordt gelegd. Vragen zijn daarbij steeds: goed in welk opzicht? wie of wat is er mee gediend en in welke mate?

Wij *ervaren* moraal echter als iets wat dieper zit. Dat leidt tot de vraag hoe wij als individuen aan dat gevoel komen. En hoe worden wij goede mensen?

Wij zijn er door de evolutie op ingericht om als jonge kinderen onze moedertaal te leren, ons eventueel een geloof te laten opdringen en moraal te leren. Dat gebeurt allemaal in onze directe leefomgeving, vooral in het gezin waarin we opgroeien (ik heb het over de meest gebruikelijke gang van zaken). Als kind hoor je voortdurend wat mag en niet mag, wat lief en stout is. En in de omgang met andere kinderen leer je ook dat je niet zomaar alles kunt doen, maar dat je gedrag represailles kan uitlokken: een klap geven kan ertoe leiden dat niet alleen de getroffene, maar ook anderen zich tegen je keren. Bij dit alles komt dat we van nature geneigd lijken te zijn om gelijke behandeling en wederkerigheid te verlangen. We vinden het niet eerlijk als een ander meer snoep krijgt dan wij (ook apen vertonen in zo'n situatie een reactie van verongelijkheid) of als wij iets geven en er niet iets gelijkwaardigs voor terugkrijgen. Dat zijn basisele-

menten van moraal: *fairness* en wederkerigheid. Net zoals moedertaal – en eventueel geloof – gaan we moraal voelen als iets van onszelf of als iets wat er gewoon is. Een goed mens worden we uiteindelijk, wanneer we niet zomaar klappen geven en wanneer we uit eigen beweging eerlijk delen en ruilen. De kern van de zaak is echter eigenbelang. Anton van Hooff heeft iets vergelijkbaars betoogd in een Vrijdenker-artikel van 2017.^[3] Wij hebben belang bij rechtvaardigheid en eerlijkheid en per saldo heeft de samenleving, de gemeenschap, daar ook belang bij. Wij hebben er belang bij dat anderen ons correcte informatie geven, dus de waarheid vertellen. Wij hebben er belang bij om straffen te vermijden voor slecht gedrag en om beloond te worden voor goed gedrag. Er zijn allerlei redenen om je goed te gedragen. Echt een goed mens ben je echter pas als je erkent dat jij geen voorrang verdient op anderen, omdat iedereen gelijkwaardig is, met inbegrip van jezelf. Als een nog beter mens wordt vaak iemand beschouwd die het belang van anderen voorrang geeft (of lijkt te geven) op zijn eigen belang.

Redenen die gegeven worden om moreel te handelen, zoals dat het je eigen leven beter maakt, of dat het het leven van anderen beter maakt of dat het de samenleving beter doet functioneren, zijn deels utilistisch, deels appelleren ze aan het eigenbelang. Iedereen (nou ja, ieder normaal mens) heeft er belang bij dat de samenleving goed functioneert. Deze argumenten komen er op neer dat ethisch handelen nuttig is: het levert jou wat op, het levert de samenleving wat op en dat laatste is ook weer prettig voor jou.

Eigenbelang moge de kern van de moraal zijn, wij worden ook door (andere) emoties bewogen, namelijk sympathie, antipathie en empathie (vrees voor sancties heb ik in andere bewoordingen al genoemd). De stelling wordt wel gehoord dat wij moreel, dus goed, moeten handelen, omdat wij begiftigd zijn met intelligentie en empathie. Wij kunnen bedenken en zelfs meevoelen wat iemand ondergaat die door ons slecht behandeld wordt. Dat we dat kunnen, gecombineerd met het besef dat wij zelf niet zo zouden willen worden behandeld en dat iedereen gelijkwaardig is, zou ons verplichten

ten om goed te handelen. Dit zou een morele plicht zijn om moreel te zijn; iemand kan daar gevolg aan geven, maar een rationeel argument voor goed handelen is het niet. Bovendien zit er een *appeal to nature fallacy* (een logisch foutief beroep op de natuur) in; als we een eigenschap of neiging van nature hebben, wil dat nog niet zeggen dat het goed of verplicht is om daarnaar te handelen. *Fallacy* of niet, sympathie en empathie en medelijden hebben veel invloed op ons gedrag en daarmee op hoe het toegaat in de samenleving. Antipathie trouwens ook, uiteraard in negatieve zin.

Waarom toch?

Goed doen in het algemeen is nuttig. Blijft de vraag waarom wij het goede zouden moeten doen in concrete gevallen. Het is de vraag naar een *plicht* die wij daartoe zouden hebben. Ik onderscheid drie soorten plicht, namelijk

- een verplichting die je door anderen krijgt opgelegd – dat is niet anders dan een wet of regel of dwang; er kunnen sancties aan verbonden zijn voor al of niet gehoorzamen;
- een verplichting die je jezelf oplegt door het maken van een overeenkomst met een of meer anderen; ook daar kunnen sancties aan verbonden zijn;
- een spontaan gevoelde noodzaak om (op een bepaalde manier) te handelen. Je voelt een verplichting aan jezelf. Handel je daar niet naar, dan kun je schuldgevoelens en last met je geweten krijgen, een soort zelfbestrafing die we ook als een sanctie kunnen opvatten. Je handelt dan in strijd met je eigen principes, ook al ben je je van die principes niet steeds expliciet bewust. Principes zijn wetten die je op jezelf toepast, zonder dat je ze opgelegd krijgt door andere mensen en zonder dat je denkt dat een hogere macht ze je oplegt. Zo'n spontaan gevoelde verplichting kan voortvloeien uit het feit dat je door (een) ander(en) goed behandelt bent; je voelt dan de behoefte om te reciprokieren.

Deze drie liggen op een schaal die uiteenloopt van opgelegd naar van binnen gevoeld. Maar een opgelegde plicht kan ook aanvoelen als iets

wat uit jezelf voortkomt, namelijk als het gaat om een norm die geïnternaliseerd is. Een voorbeeld: het dragen van hoofddoeken door moslima's (of van stropdassen door mannen die zich in bepaalde milieus bewegen).

Echt moreel handelen ben je aan jezelf verplicht. Problematisch hieraan is dat we zo niet in het algemeen kunnen bepalen wat moreel handelen is en wat niet. Hoogstens zouden we kunnen onderzoeken wat door de meeste mensen als al of niet moreel handelen wordt beschouwd. Moraal die uit jezelf voortkomt is relatief en situatiegebonden en komt uiteindelijk neer op wat jou het beste uitkomt. In de gegeven situatie kun je vaak aanknopingspunten vinden om immoreel gedrag te rationaliseren, zowel naar jezelf als naar anderen toe.

Situaties en argumenten

We kunnen onderscheid maken tussen iemands handelen in het algemeen en zijn handelen in bepaalde gevallen. Ook kunnen we argumenten, die betrekking hebben op de persoon zelf met zijn belangen en emoties, onderscheiden van argumenten die slaan op de situatie van die persoon in een sociaal verband.

Als voorbeeld van gedrag in een bepaald geval grijp ik terug op Singer's casus in het eerste artikel. Iemand vindt een portemonnee met geld; naam en adres van de eigenaar staan er in. De vinder zou de vondst kunnen terugbezorgen bij de eigenaar of bij de politie kunnen afgeven. Maar hij zou er baat bij hebben om het geld te houden. Zijn eigenbelang zegt: houden; de moraal zegt: terugbezorgen. Houden is rationeel; argumenten voor terugbezorgen doen vooral een beroep op emoties. Voor de hand liggend is deze: stel dat jij zelf een portemonnee had verloren, dan zou je toch willen dat je de die terugkrijgt en dan zou je het een mogelijke vinder toch kwalijk nemen als hij daar niet voor zorgt? Dus moet jij... Dit is het bekende 'wat jij niet wilt dat u geschiedt', maar niet als voorschrift doch als argument gebruikt. Minder

voor de hand liggend, maar te proberen, is een beroep op het geweten en wat dat teweeg kan brengen: als je de portemonnee niet terugbezorgt, krijg je daar beslist wroeging over; het is dan moeilijk om met jezelf te leven, dus terugbezorgen is in je eigen belang.

Het portemonneevoorbeeld is in feite niet het beste voorbeeld van een mogelijkheid om goed te doen. Er is in dit geval namelijk ook een rationeel argument voor het terugbezorgen. Houden van de portemonnee is immers een geval van strafbare verduistering (het is een variant van diefstal). Terugbezorgen, enkel om problemen met Justitie te voorkomen, is niet slecht, maar we kunnen het niet als ethisch handelen beschouwen.

Tot zover over gedrag in een bepaald geval en mogelijke argumenten voor goed handelen die daarbij passen. Mensen worden geacht steeds goed te handelen. Het is lastig om bij het denken hierover niet in allerlei casuïstiek te verdwalen. Er is spontaan goed gedrag en beloningsgericht of strafmijndend goed gedrag, er is gedrag dat goed is omdat *geen slechte* dingen worden gedaan en ook dat kan te maken hebben met mogelijke sancties.

De argumenten voor goed handelen (of niet slecht handelen) jegens anderen in het algemeen schetsen vaak een beeld van hoe de samenleving zou zijn en hoe men daarin (niet) zou kunnen leven, als bepaalde vormen van slechtheid op grote schaal en ongehinderd botgevierd zouden worden. Als iemand een sterke neiging vertoont tot vertellen van onwaarheid, kunnen we erop wijzen dat de samenleving niet zou kunnen bestaan als iedereen

steeds maar onwaarheid vertelde, als geen enkele informatie redelijk betrouwbaar zou zijn. Zo'n argumentatie steekt achter de bekende 'categorische imperatief' van Immanuel Kant die ik hier weergeef als: *gedraag je volgens regels waarvan je kunt vinden dat iedereen zich eraan moet houden*. Dus steel of moord niet, als je vindt dat anderen jou ook niet mogen bestelen of vermoorden. Deze regel heeft veel gemeen met de eerder genoemde 'wat jij niet wilt...'-regel.

Appelleren aan vrees

We kunnen dus vaststellen dat er (naast theologische, waar ik aan voorbijga) psychologische en sociologische argumenten zijn voor ethisch handelen. We zien ook dat in al die argumenten veronderstellingen worden gemaakt over dingen die onder omstandigheden *zouden kunnen* gebeuren (bijv. "als iedereen zo zou handelen" of "als jij zelf zo behandeld zou worden"). Men hoopt daarmee de handelende persoon het kwalijke van zijn handelwijze te laten voelen, door te appelleren aan angstgevoelens. Dat kan heel goed werken, maar het zijn geen concrete rationele argumenten om in een bepaald geval een altruïstische keuze te maken in plaats van een egoïstische. Niet zelden zijn het ook heel onrealistische voorstellingen van hypothetische extreme situaties. Als argument tegen het niet nakomen van beloften kun je inbrengen: "Stel je voor dat niemand ooit zijn beloften zou nakomen. Dan

zou niemand meer vertrouwd worden en beloften zouden zinloos zijn!" Het is duidelijk dat zoiets een gezonde samenleving onmogelijk zou maken, maar realistisch is het niet. Of als je iemand wilt afbrengen van het eten van vlees en je zegt: "Zou jij soms geslacht en opgegeten willen worden? Nee toch? Nou dan!" Zo'n argumentatie kan iemand aanspreken, zonder realistisch te zijn.

Er zijn argumenten die realistisch zijn en geen extreme situatie voorstellen, maar wel betrekking hebben op iets wat *zou kunnen* gebeuren. Een voorbeeld: iemand kan ervoor kiezen om orgaandonor te zijn. Voor de hand liggende argumenten om hem daartoe aan te zetten, zijn, dat hij daarmee levens kan redden en dat hij ook zelf ooit een donororgaan nodig zou kunnen hebben. Dat zijn rationele argumenten, maar ze hebben geen betrekking op dingen die vaststaan. Een realistisch en op zekerheid berustend argument zou voorhanden zijn, als iedereen die orgaandonor wordt, daarvoor een aantrekkelijk bedrag ontvangt. Zo'n beloning is echter geen stimulans tot altruïstisch gedrag; de beloning lokt handelen uit eigenbelang uit. De betrokkene kan zich altijd nog door emoties laten weerhouden, bijvoorbeeld door de vrees dat er te vroeg in hem gesneden zou kunnen worden of onwil om incompleet zijn graf in te gaan. Ratio en emoties strijden in onze wil steeds om de eerste plaats.

Voor een prangender moreel probleem dan orgaandonatie staat iemand die door het afstaan van een nier een naaste het leven kan redden. Ik ga niet proberen om hier het hele complex van argumenten en emoties te schilderen dat door zo iemand heen moet gaan. Maar er zijn rationele argumenten bij. Het is, als je zo lang en gezond mogelijk wilt blijven leven, rationeel om je nieren allebei intact te laten. Als je de betrokken persoon niet kunt missen, is het ook rationeel om een nier af te staan. Het kan dus rationeel zijn om toe te geven aan je emoties. Zo meen ik toch een geval te hebben gevonden waarin er een rationeel argument is voor goed handelen in een concrete situatie waarin je dat ook zou kunnen nalaten.

Nu is er een morele regel die zegt dat je anderen moet helpen als je kunt en er zelf niet disproportioneel slechter van wordt. Die regel is zelfs in wettelijke bepalingen terug te vinden. Over die regel, gezien in verband met het nier-afstaan-probleem, moet een interessante discussie mogelijk zijn.

-
- [1] *Waarom moeten wij het goede doen?* in De Vrijdenker 2020-09 p. 7.
 [2] *Hogere waarden en harde waarheid*, over het proefschrift *Moral Objectivity* van Jeroen Hopster in De Vrijdenker 2019-02.
 [3] Anton van Hooff, *Moraal is eigenbelang* in De Vrijdenker 2017-07.

GELEZEN IN DE MEDIA

Het **Atheïstisch Verbond** heeft in zijn nieuwsbrief de leden per enquête gevraagd wat hun mening is omtrent de fusie met De Vrije Gedachte.

Het bestuur van De Vrije Gedachte heeft besloten dat de leden van het Atheïstisch Verbond ter kennismaking de komende maanden een exemplaar van De Vrijdenker zullen ontvangen. Als u dat niet op prijs stelt, dan graag een mail aan penningmeester@atheistischverbond.org.

Virtuele Vrijdenkers Meeting. Elke tweede zondagmiddag van de maand wordt de Virtuele Vrijdenkersmeeting georganiseerd vanuit Deventer. De opzet van de Virtuele Vrijdenkersmeeting is overeenkomstig het gebruikelijke fysieke formaat. We beginnen met een introductie/interview van de spreker/inleider. Daarna wordt de lezing gegeven door de uitgenodigde spreker over het geko-

zen onderwerp. Dan kunnen er korte aanvullende vragen via de chat worden gesteld. Dan is er even een break om wat drinken en hapjes te halen. Het laatste gedeelte zal interactief zijn waarbij naast de chat ook de aanwezigen hun vragen en/of stellingen in beeld kunnen inbrengen. Een gespreksleider zal het interactieve discussiegedeelte modereren. De opzet van de Virtuele Vrijdenkersmeeting is overeenkomstig het gebruikelijke fysieke formaat. We beginnen met een introductie/interview van de spreker/inleider. Daarna wordt de lezing gegeven door de uitgenodigde spreker over het gekozen onderwerp. Dan kunnen er korte aanvullende vragen via de chat worden gesteld. Dan is er even een break om wat drinken en hapjes te halen. Het laatste gedeelte zal interactief zijn waarbij naast de chat ook de aanwezigen hun vragen en/of stellingen in beeld kunnen inbrengen. Een gespreksleider zal het interactieve discussiegedeelte modereren. Zie: <http://asp-politiek.nl/virtuele-vrijdenkers-meeting/>

TERUG IN DE TIJD

Het nut van de bestrijding der religie

Anton Constandse

Uit "De Vrije Gedachte" van juli/augustus 1982, jaargang 13, no. 128

"De mensen spreken en bidden tot de goden, alsof alles slechts van hen afhing, alsof de natuur en de mens niets waren. En toch handelen zij zo, alsof alles slechts afhing van de natuurlijke krachten en menselijke middelen, alsof de goden niets waren. Kortom: de mensen zijn in hun godsdiensten, hun gebeden, hun woorden vroom, maar in hun handelingen ongelovig". Deze opmerking is oud, want ze is al gemaakt door de Duitse wijsgeer **Ludwig Feuerbach** in 1846! Maar hij had en heeft gelijk. De christenen zeggen, dat ze vertrouwen op God, die almachtig zou zijn en die alles zou regelen. Maar zij vertrouwen in werkelijkheid op geld en geweld, op macht en wapenen, op artsen en verzekeringen, op techniek en produktie.

De goden zijn wezens van de verbeelding, fantasieën geboren uit angsten en wensen. De psycholoog Sigmund Freud heeft in zijn boek *De toekomst van een illusie* (1927) geconstateerd, dat mensen, geestelijk kinderlijk gebleven, wel zouden wensen dat er een goedhartige, reddende almacht zou zijn *in hun dienst*, maar dat ze ook voortdurend in angst zitten, dat zo'n goede vader er niet is, of... dat ze bang worden van dit spookbeeld. In elk geval hechten ze meer aan financiële inkomsten, voedsel en warmte, goede transportmiddelen, apothekers en dokters en vrienden *op aarde*. Het gedrag van gelovigen weerlegt hun geloof. Daar komt nog bij dat er van de waarheid der verhalen uit de bijbel niets is overgebleven door de historische, oudheidkundige onderzoekingen en door de natuurwetenschap en de rede. De evolutietheorie, die op alle scholen wordt onderwezen, heeft het scheppingsverhaal tot een sprookje gemaakt. De bijbel wemelt van mythen, legenden en historische onmogelijkheden, en met de literatuur daar-

over zou men bibliotheken kunnen vullen. Maar de orthodoxe dominees en pastoors doen, alsof hetgeen in de bijbel staat waar gebeurd zou zijn, en alsof de wonderen mogelijk zouden wezen. De Duitse theoloog Hans Conzelmann heeft geschreven: "De kerk leeft praktisch voort dank zij het feit dat de uitkomsten van het wetenschappelijk onderzoek over het leven van Jezus in de kerken niet openbaar worden gemaakt".

Inderdaad is het christendom een leer van het jaar nul, en hoe zouden wij deze leer nog kunnen gebruiken bij de komst van het jaar tweeduizend? Maar, zo zou men kunnen zeggen, als de gelovigen door hun gedragingen hun eigen godsdienst weerleggen; als op alle instellingen van onderwijs inzake natuurkunde en biologie, oudheidkunde en geschiedenis, wetenschap en wijsbegeerte dingen worden onderwezen die vloeken met het bijbels geloof, dan is het toch niet nodig deze godsdienst te bestrijden: hij vernietigt zichzelf. De natuurwetenschap, de filosofie, het seksuele leven, de kunst, de techniek ontwikkelen zich volkomen los van de godsdienst en tegengesteld aan hetgeen die religie leert. De kerken beginnen ghetto's te worden, geïsoleerde kleine kernen. En als daarin de vromen al doen alsof ze geloven, dan gedragen ze zich als ongelovigen zodra ze buiten de deur zijn. Waarom ons druk maken over antieke bezienswaardigheden?

Christenen leven in twee werelden (Freud sprak van paranoia) die met elkaar in strijd zijn, ze beleven naast onze gemeenschappelijke realiteit ook nog een roman en kijken in een prentenboek, dat ze bijbel noemen, maar waarmee ze niets te maken hebben in hun praktische leven, ook niet in hun liefdeleven. De vraag is ook, hoeveel christenen er eigenlijk zijn. Vrij algemeen is de schatting in Nederland, dat een derde van de bevolking bestaat uit buitenkerkelijken, een derde uit rooms-katholieken en een derde uit protestanten van velerlei richtingen. Maar van de zogenaamd kerkelijke Nederlanders gaat hoogstens één derde wel eens naar de kerk. Als men alle kleine religieuze groepjes meerekent – er zijn in ons land, alle kerken, sekten en geloofsgemeenschappen meegerekend, ongeveer vijfhonderd richtingen – komt men tot de conclusie dat slechts een kwart van de bevolking godsdienstig kan worden genoemd. De ontkerstening is formidabel geworden, en de bisschop van Rotterdam Simonis zei (zie Elsevier, 21 jan. 1978) "We houden de kerk nu nog overeind, maar straks zakt ze als een pudding in elkaar en stort de façade helemaal in". Waarom ons dus druk maken over een voorbijgaand verschijnsel?

Het gevaar van de fictie

Men vergist zich echter, als men meent dat de godsdienst ongevaarlijk is geworden. De minderheid van christenen heeft namelijk een uitzonderlijk sterke positie in economisch, financieel en militair opzicht, en ze is een troetelkind van de staat, ook onder onze 'demokratie'. Wat is namelijk het geval? De machtsposities zijn voor twee derden in handen van kerkelijke lieden: bij de strijdkrachten als het de predikanten en aalmoezeniers betreft; bij het la-

ger onderwijs; wat de ziekenhuizen aangaat; in de welzijnssector; wat de verzorging betreft van geestelijk gehandicapten; inzake de besteding van ontwikkelingsgelden. Aangezien al deze functies, scholen, stichtingen, ziekenhuizen enz. gefinancierd worden door de staat, beschikken kerkelijke regenten over tientallen miljarden, die jaarlijks aan deze werkzaamheden worden besteed.

Een aanzienlijk deel van de onkerkelijke leerlingen, soldaten, zieken, bedeeden enz. vallen onder de voogdij van kerkelijke beheerders en ideologen, die hoogstens een kwart van de bevolking achter zich hebben. Maar de staat beschermt hen. Waarom? Omdat ze opvattingen verkondigen over de heiligheid van het gezag (Paulus!), de dienstbaarheid van de vrouw (Oude en Nieuwe Testament), de gehoorzaamheid aan de officieren (want God zou, in zijn almacht, dat zo hebben besloten!), de bereidheid om eventueel op bevel te doden, maar te verbieden om abortus te plegen ten aanzien van een nog onbewuste vrucht enz. enz. En terwijl de zedelijke bewustwording der mensen verder voortschrijdt om ellende op te heffen, leed te voorkomen, sociale verantwoordelijkheid te versterken, worden de sadistische elementen van het geloof overeind gehouden.

Het is opvallend, hoeveel vertrouwen staten hebben in godsdienstige voorgangers en hun trouwe volgelingen, en hoezeer ze vrijdenkers en ongelovigen wantrouwen. Historisch gezien staat het vast, dat de sociale wetgeving, het algemeen kiesrecht, de vermindering van de arbeidstijd, de beperking van de omvang van het gezin, het antimilitarisme enz. steeds zijn gedwarsboomd en vertraagd door de invloed van een kerkelijk regentendom. Als er door deze "top" concessies worden gedaan is het alleen, om de clandestie niet te verliezen, en om macht te behouden. Zo werkt het feodale verleden, zo leven de Middeleeuwen voort in onze tijd. En dat is niet toevallig, want de dogma's van de

godsdienst, de invloed van een bijbel uit de periode van de slavernij, de angst-aanjaging voor hel en vagevuur, de prediking van de meest onredelijke wonderen en geloofsartikelen ondermijnen de zelfstandigheid van de staatsburgers en hun verstandelijkheid. Dat in de politiek de meest absurde dingen kunnen worden verteld, tastbare leugens worden gelanceerd, angst en paniek kunnen worden bevorderd is mede te wijten aan een theologie, die het woord van Tertullianus: "Credo quia absurdum" (ik geloof het omdat het ongerijmd is) heeft ingeburgerd. De Evangelische Omroep is niet toevallig een bolwerk van zwarte reactie, het CDA is niet zonder grond een steunpil voor kapitalisme en leger.

En tenslotte is het nuttig nog eens in de herinnering te brengen, wat wijlen professor Leo Polak zo welsprekend heeft betoogd, toen hij zei dat een volk door godsdienstig geloof "zedelijk beneden zijn stand" leeft. Hij ging uit van de stelling, dat iedereen van nature wel weet wat goed is in ethische zin: "Doe een ander wat ge wilt dat men u doet. Begrijp dat uw geluk afhankelijk is van het geluk van alle anderen, uw vrijheid afhangt van hun vrijheid. Gij zult niet doden..." Maar als men aankomt met een almachtige God, die wijzer zou zijn dan wij en zelfs... beter, dan raakt de mens in de war. Als God er is, dan kon Hitler toch niet zonder zijn wil of toelating bestaan, zo kon men aarzelend horen opmerken onder de bezetting. Als God regeert moet hij toch oorlogen hebben gewild. Als regeringen misdadig handelen, dan kan dit toch niet zijn zonder dat God daarmee een bedoeling heeft gehad. En zo voort.

Een oud bijgeloof, uit onwetendheid en angst geboren, door machtige klassen eeuwen lang in stand gehouden, hoewel het dagelijks door de feiten wordt gelogenstraft, is geen particulier geval, maar een maatschappelijke aangelegenheid. Men kan niet anders dan het bestrijden, met behulp van de wetenschap, kennis van de geschiedenis, het redelijke denken en de stem van een bewust geweten. Die strijd vooral, sinds de achttiende eeuw gevoerd, is geenszins zonder gevolgen gebleven, hij heeft de ontkerstening zeer bevorderd. Maar hij behoort niet tot het verleden, hij is in een periode van sociale crisis en verschrikkelijk oorlogsgevaar nog steeds nodig, om de beletselen voor een menselijker samenleving tot een minimum terug te brengen. Als men ziet, welk een rol islamitische voorgangers, roomse priesters en nu zelfs rabbijnen spelen bij oorlogen en burgeroorlogen in het Midden-Oosten en Latijns-Amerika en hoe de Amerikaanse strijdmachten in Vietnam dagelijks werden gezegend en tot gebed aangemaand, dan is de funeste invloed van de godsdienst overduidelijk gebleken.

Jan Verheyen - *Alle remmen los!*

Maarten Gorter

Generatieverschil

Mijn generatie, die wel de Millennial-generatie wordt genoemd, krijgt vaak het verwijt dat wij hypergevoelig zijn, preutser worden en iedereen die ons niet aanstaat willen "cancellen". Door sommige ouderen worden dan ook de jaren 70 verheerlijkt als "de tijd waarin alles (nog) kon". Daarom was ik, toen ik een boek over de jaren 70 pulp cinema zag staan met de titel *Alle remmen los* van de Vlaamse regisseur Jan Verheyen (1963), benieuwd of inderdaad alles in de jaren 70 nog

mijn generatie preutser is geworden?

De seksuele revolutie gaf de aanzet tot de exploitation

Verheyen beschrijft verder in zijn boek dat de cinema radicaal veranderde na de seksuele revolutie, de 1968 opstanden en wat hij noemt de "culturele revolutie"; wat hij hiermee bedoelt is mij niet helemaal duidelijk, ik dacht namelijk altijd dat de "culturele revolutie" sloeg op de poging van Mao om China radicaal te hervormen en de "oude

ideeën" te verbannen, met miljoenen doden tot gevolg. De oude cinema van de jaren 50 met saai "Giethoorn-films" zoals *Fanfare* (1958), werd vervangen door spannende films met seks, geweld en drugs. Het bekendste Nederlandse voorbeeld hiervan is *Turks Fruit* (1973) van Paul Verhoeven. Verheyen beschrijft ook dat de vooral Spaanse en Italiaanse regisseurs maar al te goed wisten dat seks en geweld goed verkoopt en dat zij gretig op de nieuwe hypes ingingen, in filmjargon *exploitation* genoemd. *Exploitation*-films zijn films die zich baseren op de op dat moment populaire onderwerpen, hypes of mythes. Verder zijn *exploitation*-films er berucht om dat ze

tegenwoordig met nieuwsbeelden uit Syrië en gewelddadige games wel heftiger is gewend, blijkbaar is mijn generatie dan toch niet zo slap als we dachten.

Kritiek op de kerk

Een vaak terugkerend thema in door Verheyen aangehaalde films is kritiek op de katholieke kerk; de veelal Zuid-Europese regisseurs waren vaak van atheïstische maar ook marxistische huize. Zo ook de bekende Spaanse *exploitation* regisseur Jesus Franco (1930-2013), die meer dan 200 films maakte. Franco begon al met het maken van provocerende films toen zijn naamgenoot nog dictator van Spanje was, kennelijk kon je zelfs in het dictatoriale Spanje *exploitation* maken. Franco heeft werkelijk iedere hype uitgemolken maar was vooral thuis in "nonnen-exploitatie". Blijkbaar waren nonnen tussen 1965-1975 erg in het nieuws en populair want er zijn tientallen films over gemaakt. De katholieke kerk komt in deze films altijd als een onderdrukkend instituut naar voren waar vrijgevochten vrouwen en meisjes naar kloosters worden verbannen en daar door de geestelijken worden gemarteld en seksueel misbruikt. Vreemd genoeg blijken de geestelijken vaak in het

kon. De filmgeschiedenis lijkt mij wat dit betreft heel informatief, als iets goed de tijdgeest uitbeeldt is het namelijk film. Verheyen belooft ons in zijn boek naar de riolen van de pulp cinema uit de jaren 70 mee te nemen en zegt al meteen duidelijk "De helft van de films die ik in mijn boek bespreek zouden nu niet meer gemaakt kunnen worden". Veel van de films uit die tijd zijn namelijk hopeloos seksistisch en provocerend. Verheyen noemt het opmerkelijk dat in dezelfde tijd van de Dolle Mina's en andere feministische bewegingen zoveel seksistische films zijn gemaakt en er geen haan naar kraaide. Hebben de critici dan toch gelijk dat

vol met seks en geweld zitten. Een voorbeeld van *exploitation* zijn bijvoorbeeld de eind jaren 70 op *Star Wars* gebaseerde Zuid-Europese science-fiction films maar dan met topless-astronauten en meer geweld. Verheyen schrijft dat iedere hype wel is uitgemolken: zombies, kannibalen, nazi's, vrouwengevangenissen (erg seksistisch volgens de auteur), haaien, krokodillen, rampenfilms, cowboys en gladiatoren. Alles kon blijkbaar in deze "wilde jaren 70" en niemand had er problemen mee. Opmerkelijk genoeg schrijft de Vlaamse auteur dat veel pubers van tegenwoordig de meeste films die hij aanhaalt in zijn boek "saai" zullen vinden. Hij schrijft dat de jeugd

Jan Verheyen

Jesus Franco

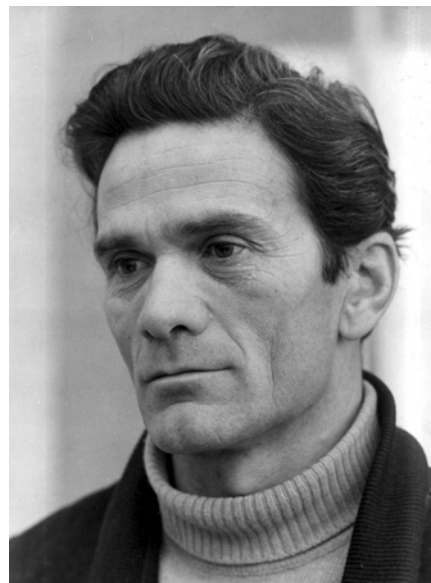
geheim satanisten te zijn die eigenlijk in opdracht van de duivel zelf werken. Waar Franco nog grenzen kende ging zijn Italiaanse vakgenoot Joe D'Amato (1936-1999) daar overheen. Als ik namelijk de titels van zijn films op google in type kom ik uit op pornowebsites. Ik kan u vertellen dat in een van zijn films twee nonnen wel op een heel aparte manier "plezier" hebben met een crucifix. Dat D'Amato wel erg graag de grenzen opzocht, wordt duidelijk als Verheyen een lijstje geeft met de titels van zijn films, met als meest opvallende toch wel *Porno Holocaust* en *Erotic Nights of the Living Dead*. Een bijzonder oeuvre heeft die D'Amato toch. Terwijl Franco en D'Amato nog openlijk toegaven het voor het geld te doen, ergert Verheyen zich aan regisseurs die menen een "intellectueel" gehalte aan hun *exploitation*-films te geven. In het bijzonder houdt hij een tirade tegen Pier Paolo Pasolini (1922-1975) die beweerde een intellectueel "meesterwerk" te hebben gemaakt met de zeer provocerende maar vooral ranzige film *Salò* (1975). Volgens Pasolini is zijn film een aanklacht tegen het fascisme, religie, kapitalisme, corruptie en de (hier komt de typische jaren 70 opmerking) consumptiemaatschappij. Ook beweerde Pasolini dat zijn "meesterwerk" een combinatie is van het werk van Marquis de Sade, Friedrich Nietzsche en Dante Alighieri. Verheyen heeft er geen goed woord voor over

en noemt Pasolini hypocriet omdat hij *exploitation* maakt (dus de intentie heeft om met een film snel veel geld te verdienen) maar wel kritiek heeft op het kapitalisme en de consumptiemaatschappij. Veel geld heeft Pasolini er trouwens

niet mee kunnen verdienen, hij is namelijk onder nogal dubieuze omstandigheden vlak voor de première vermoord.

Dan toch maar liever Netflix

Hoe verder ik in het boek lees, des te meer medelijden krijg ik met de auteur dat hij daadwerkelijk al die honderden slechte B-films heeft moeten zien voor zijn boek. Als hij dan uiteindelijk een film finaal afmaakt omdat de makers konijnen (inderdaad u leest het goed, konijnen) als "enge beesten" hadden gekozen, ben ik toch wel blij dat ik te

Pier Paolo Pasolini

genwoordig Netflix heb en op elk moment van de dag kan kiezen uit duizenden verschillende films, die

niet allemaal geweldig zijn, maar toch wat meer niveau hebben. Hoewel Verheyen sommige films met tegenzin afkijkt omschrijft hij zich in zijn boek als een "fan" van deze "foute films". Ik krijg echter steeds meer het idee dat ik met een afrekening te maken heb. Franco schrijft hij af als een veredelde porno-regisseur, Pasolini is een arrogante pseudo-intellectueel en D'Amato is een goedkope jattende viezerik.

Het blijkt steeds wenselijker te zijn dat tegenwoordig niet alles meer kan en er grenzen worden getrokken. Toch begrijp ik de nostalgie die Verheyen ook heeft voor de jaren 70, een tijd dat je nog gewoon een foute slechte film kon maken en dat de Volkskrant of de NRC de film louter afschreef vanwege de slechte belichting, slecht script en tenenkrommend slecht acteren. Want tegenwoordig moet constant gekeken worden of een film niet kwetsend is voor een bepaalde groep in de maatschappij. Bij het minste of geringste moet een film gecancelled of geboycot worden omdat er scènes in zitten die voor een bepaalde groep kwetsend zijn. Dit bedreigt de artistieke vrijheid en doet denken aan de inquisitie van de katholieke kerk die "foute boeken" of "kwade ideeën" wilde zuiveren uit de samenleving. Of moet ik dat cancellen en boycotten dan toch zien als het zich afzetten van mijn generatie tegen de moraal van de vroegere generatie, zoals die ooit provocerende films heeft gemaakt om zich af te zetten tegen hun vorige generatie? Hoe dan ook schetst Verheyen in 456 bladzijden een rijkelijk geïllustreerde en interessante geschiedenis van de "wilde jaren 70" waarin alles nog kon in films. Tegenwoordig kunnen we ons afvragen of al die troep en banaliteit wel wenselijk is. Het kan natuurlijk ook zijn dat juist het hebben van al die troep en banaliteit een vrije samenleving betekent, want een samenleving waar de overheid, de kerk of een gekwetste meerderheid/minderheid bepaalt wat foute of kwetsende films zijn, daar worden de vrijdenkers niet vrolijk van.

Crypto-ongelovigen, kom tevoorschijn! (5)

Anton Mullink

Het roer om

Als je, al studerend en wereldwijd geworden, steeds vrijzinniger of praktisch ongelovig bent geworden, is het geen peulenschilletje het roer om te gooien of de handdoek in de ring te gooien. Waarmee moet je de kost verdienen als je niet meer het vak kunt uitoefenen waarvoor je bent opgeleid? Hoe zullen vrienden en familieleden reageren die vaak opzien tegen een geestelijke, priesterzoon, heeroom of, in de vrouwelijke variant, tante, zusster?

Waarschijnlijk ligt dat voor bedienaren van andere geloofsgemeenschappen ook zo. Dominees, rabbi's en imams zijn wat broodwinning betreft voor hun gezin doorgaans afhankelijk van hun 'geestelijk' ambt. Ironisch genoeg is de merkwaardige en onmenselijke eis aan priesters celibatair te leven een klein voordeel, hoe krom en liefdeloos die eis ook is. Van verantwoordelijkheid voor vrouw en kinderen is geen sprake, behalve dat het perspectief zelf een gezin te stichten, als ze dat wensen, geen sinecure is op ietwat latere leeftijd. Mijn overstap naar maatschappelijk werk is een gouden greep gebleken.

De reactie van een gelovige familie kan een andere bron van spanning vormen voor de ongelovig geworden zielenherder. Zeggen dat je atheïst geworden bent, heeft het risico van een breuk met deze familie en de vertrouwde gemeenschap erom heen.

Via via hoorde ik jaren geleden dat enkele franciscanen, ex-medebroeders, ook voormalige leraren, suicide hebben gepleegd. Het zou mij niet verbazen dat ze in een uitzichtloos dilemma terecht waren gekomen. Het vermoeden lijkt gerechtvaardigd, dat zij in een beangstigende en verlammende cognitieve dissonantie terecht kwamen. Het is een discrepantie tussen de eigen innerlijke mening en datgene wat men beroepshalve geacht wordt naar buiten te verkondigen. Daarbij komt het verschil tussen de eigen opvattingen en die van de familie. Je kunt dan proberen de spanning te verminderen door een deel van je kennis opnieuw te interpreteren, zodanig dat die voor jezelf min of meer acceptabel is. Het blijft niettemin schuren. Enerzijds ben je overtuigd dat religie op drijfzand gebouwd is, anderzijds wordt van je verwacht dat je je functie als voorganger uitoefent. Kennelijk kan zo'n cognitieve dissonantie zo benauwend en deprimerend worden dat sommigen geen andere weg meer zien dan het leven te beëindigen. Van mezelf heb ik het idee, dat ik weinig aanleg heb voor depressiviteit ondanks mijn gelukkig tijdelijke cognitieve dissonantie. Deze periode heeft niettemin toch een jaar of vijf à zes geduurd.

The Clergy Project

Helaas was er in de tijd van mijn uittrede nog geen Clergy-project of soortgelijke organisatie, zeker niet in Nederland. Dan Barker, ex-predikant van een evangelisch genootschap, roept op zijn website betrokkenen op: *'Bent u een religieuze professional die niet meer gelooft in het bovennatuurlijke? Bleef u nog werkzaam in uw religieuze ambt, terwijl u in het geheim uw ongelofte verbergt? Worstelt u met de vraag hoe van hier af verder te gaan met uw*

leven en loopbaan? Als u dit bent, nodigen wij u uit om deel te gaan nemen aan The Clergy Project'. Wat zou het voor mij aantrekkelijk geweest zijn als ik me jaren geleden, redelijk snel al na mijn priesterwijding, bij zo'n gemeenschap had kunnen aansluiten.

De kern van het ongelofte van deelnemers aan het Project, priesters, dominees, rabbi's of imams, is eigenlijk steeds, dat ze tot het inzicht komen dat er geen enkele serieuze aanwijzing is dat er een God bestaat. De kans dat zoiets of zo iemand bestaat, is althans verwaarloosbaar klein. De deelnemers aan het Clergy-project zijn gaan inzien, dat hun geloof op wensdenken gebaseerd was. Het ontbreken van elke evidentie voor het bestaan van een God is voldoende evidentie voor hen om tot de conclusie te komen dat er geen enkel redelijk argument is nog te geloven. Ofwel, vrij doorbordurend op een favoriete uitspraak van Dan Barker: *'Absentie van evidentie voor Zijn presentie is voldoende evidentie voor Zijn absentie.'* Deze manier van denken heeft ook bij mijn geloofsafval een grote rol gespeeld, al kon ik het toen niet zo spitsvondig als Dan Bar-

ker verwoorden. Als je niet meer in God kunt geloven, valt de rest van je religie als een kaartenhuis in elkaar. Maar voor een bedienaar van het geloof betekent het ook nog: baan weg, inkomen kwijt, en je sociaal netwerk en familiebetrekkingen op losse schroeven. Dan Barker heeft deze sores persoonlijk ervaren, maar slaagde erin van deze transitie zijn beroep en nieuwe roeping te maken. Hij is inmiddels een van de meest invloedrijke atheïsten in het overigens nog steeds overwegend bijgelovig christelijke Amerika.

Had Meslier in zijn tijd maar de gelegenheid gehad om lotgenoten en geestverwanten te ontmoeten. Hij bleef gedwongen in de kast of de kooi van het geloof. Hij zou als atheïst pas echt herboren zijn in vrijheid.

Sociale rechtvaardigheid

Soms kunnen bedienaren blijven functioneren en nog een compromis verzinnen om door te gaan met preken over sympathie hebben voor je medemens, vergevingsgezindheid, sociale rechtvaardigheid en liefdadigheid. Ondanks de talloze absurde en wrede teksten in de bijbel zijn er ook passages in te vinden die sympathiek zijn; dat geef ik toe. Het bedenkelijke zit hem hierin, dat er bewust selec-

tief met bijbelteksten wordt om gesprongen. Teksten die menselijk zijn haal je naar voren, en andere, zoals die over onverdraagzaamheid en exclusiviteit van de desbetreffende God, alsook de dreiging van hel en verdoemenis voor ongelovigen, laat je even liggen. Iets daarvan heb ik ervaren in de laatste jaren van mijn priesterschap, toen ik als kapelaan in een parochie werkzaam was. Dat deed ik door me in te zetten voor bijvoorbeeld een Derde Wereld-werkgroep. In mijn preken bracht ik bij voorkeur het thema van sociale rechtvaardigheid naar voren. Vier jaar lang zag ik als missionaris kort na mijn priesterwijding de rauwe werkelijkheid van een ontwikkelingsland. Deze ervaringen in Pakistan motiveerden mij, terug in Nederland, om me in te zetten voor thema's als sociale rechtvaardigheid en acties voor de Derde wereld. Ik voel me nog steeds dankbaar dat ik enkele jaren de realiteit van een derde wereldland heb mogen ervaren.

Anton Mullink, kort na aankomst in Pakistan in de plaats Quetta, waar hij Urdu leerde.

De overtuiging dat er geen enkele aanwijzing is voor een leven na de dood, maakte voor mij de problematiek van de ontwikkelingslanden nog urgenter. Gelovigen wachten op iemand die een betere toekomst zal brengen; humanisten, vrijdenkers en atheïsten bouwen actief aan een betere toekomst in de reële actuele werkelijkheid. Het gaf mij spanning en een gevoel van onvrede te beseffen, dat voor de inzet voor sociale rechtvaardigheid helemaal geen geloof in God nodig is. Terecht kunnen er vraagtekens gezet worden achter de sociale instelling van de Verlosser Jezus. Hij was weinig solidair met armen, waarvan hij zei, dat je die toch altijd blijft houden. Armoede van anderen liet hem koud. De huichelaar, die lieve langharige glimlachende Jezus.

Andersdenkenden

Een geloof zal vaak tot een negatieve houding leiden t.o.v. mensen die niet hetzelfde geloof delen. Bovendien was Jahweh van het Oude Testament beslist niet zo aardig voor de medemens. Hij zette aan tot wrede daden en moord op andersgelovigen. Mozes had de stenen tafelen nog niet bij zijn volk gebracht, met daarop onder andere

het gebod om niemand te doden, of hij gaf uit naam van Jahweh bevel allen die afgoden aanbaden te vermoorden. Het bevel om niemand te doden betrof kennelijk alleen de groepsgegoten (het uitverkoren volk). Als de bijbel het woord van God is, dan ook die merkwaardige psalm 137,7-9: 'Jahweh, reken de zonen van Edom de dag van Jeruzalem toe; die riepen: smijt haar neer, smijt haar neer, neer met haar op de grond! En gij dochter van Babel, moordenares: heil hem, die u vergeldt, wat gij ons hebt gedaan. Gelukkig is hij die ons wreekt voor wat je ons aangedaan hebt, die jouw kinderen grijpt en ze tegen de rots kapotslaat.' 'Woord van God', zei ik vroeger plechtig en met een vroom gezicht na elke lezing van tekst uit de bijbel. Kan het nog wreder? Hierover schreef oud-dominie Dan Barker een boek: *'God, the most unpleasant character in all fiction'*^[1] (God, de meest onplezierige persoonlijkheid in alle fictie); daar kom ik later op terug.

Bevrijding

Er zijn talloze redenen om van het geloof af te vallen. En omgekeerd: er zijn nauwelijks redelijke argumenten om te blijven geloven, om het bestaan van een God te aan te nemen. Ik heb me na de 'ontkering' alleen maar gelukkiger en vrijer gevoeld. Gebrek aan moraal, dat vaak atheïsten wordt aangewreven, kon mij nooit verweten worden. Ik ben wel vaak in de gevangenis geweest maar dat was in mijn functie van reclasseringsmedewerker. Geloof van je laten afglijden was gewoon een heerlijke bevrijding. Het heeft me doen beseffen, wat een voorrecht het is überhaupt te leven, en dat we van dit leven moeten maken wat we kunnen. De zin van het leven ligt voor het opscheppen. Graag wil ik twijfelende geestelijken of gewone gelovigen een hart onder

de riem steken en redenen aanreiken om het advies te volgen: spring, heb de moed, wees eerlijk voor jezelf en erken dat we sterfelijke wezens zijn met een eenmalig leven, kom uit de geloofskast. Laat de mythes de mythes. In zeker opzicht is iedereen voor een groot deel al atheïst, die oude goden of goden van andere religies als zonnegod Ra, Wodan, Donar, Venus, Artemis, Zeus, Allah, Jahweh en de hele verzameling van duizenden andere goden anders dan de eigen God vaarwel heeft gezegd. Nog één God te gaan. De waarschijnlijkheid dat er 'iets' is, is zo klein dat het niet de moeite loont ons daar nog druk over te maken. Doorbreek de spanning van de cognitieve dissonantie. Twijfel over geloof of de waarheid ervan is geen verzoeking of zonde; het is het gezonde verstand dat zich laat horen. Het is de aanzet om verder te zoeken en in elk geval datgene af te wijzen waarvoor geen enkele verstandelijke aanwijzing is om het als waar aan te nemen.

Lees en twijfel!

Ik kan zoveel argumenten en aanlokkelijke consequenties bedenken als ik wil; voor weifelende geestelijken en voor gewone gelovigen blijft moed nodig om af te vallen en uit te komen voor hun eerder verborgen ongelooft.

Hoe paradoxaal ook, nauwkeurig lezen van de hele bijbel van kافت tot kافت kan daarbij een helpende hand bieden. Voor het lezen van de Koran en de Hadith geldt het

Anton Mullink in Pakistan

zelfde, maar daar ben ik minder in thuis. Juist lezing van de bijbel kan een kritische lezer duidelijk maken, dat het wel heel erg absurd is om dit boek een woord van God te noemen. Dan wordt duidelijk dat het een verzameling van mythologische verhalen is. Het scheppingsverhaal is al lang achterhaald door de wetenschap, onder meer van de evolutie. Er is geen historisch aanknopingspunt voor de Uittocht, laat staan voor een massavernietiging als de zondvloed. Abraham kreeg de opdracht zijn zoon te doden; hij bleek er toe bereid. Zou niet elk redelijk mens dat onmiddellijk resoluut weigeren? Naastenliefde betreft in de bijbel alleen eigen volk. 'Gij zult niet doden' staat er. Dat geldt niet als het om ongelovige volken gaat. Jahweh gaf opdracht tot vernietiging van heidense volken. Jezus heeft deze Jahweh als vader. 'Ik en de Vader zijn één'. Hij is het zwaard komen brengen. Wie zijn vader, moeder en familieleden niet verlaat, kan geen volgeling zijn.

Lezing van de bijbel moet m.i. leiden tot twijfel over de God van de bijbel. Dat kan dan weer de aanzet zijn tot terechte twijfel aan welk geloof in wonderen en buitennatuurlijke wezens dan ook. Dat is pas emancipatie, verlossing en bevrijding. Kritische lezing van de bijbel kan slechts leiden tot de rationele conclusie, dat religie nonsens is.

Atheïsme

De opvatting dat er niets buitennatuurlijks bestaat is een milde betiteling voor atheïsme. Helaas wordt atheïsme door veel gelovigen nog steeds een geloof genoemd. Is het *niet* verzamelen van postzegels dan ook een hobby? Interessant in dit verband is, dat op de site van de Nonstampcollectors de gedachte 'atheïsme is een religie' op originele wijze in vele cartoons op de hak wordt genomen. Het loont de moeite hun website te bezoeken.^[2]

Een atheïst zegt niet zonder meer, dat er geen God bestaat. Hij beperkt zich tot de bewering, dat een Godsbestaan even onwaarschijnlijk is als dat van kabouters, trolen of vliegende spaghetti-monsters. Bewijzen dat iets niet bestaat, kan niemand. De bewijslast ligt op de schouders van de gelovigen; zij zijn het die iets heel bijzonders beweren. Daar moeten dan wel heel bijzondere aanwijzingen voor zijn. Een atheïst heeft gewoon geen geloof en dat is het. Naast het actief ontmaskeren van alle vormen van bijgeloof (religies) is dat het enige dat alle atheïsten

en vrijdenkers gemeen hebben. Verder zijn velerlei inzichten m.b.t strategie en politieke overtuiging mogelijk.

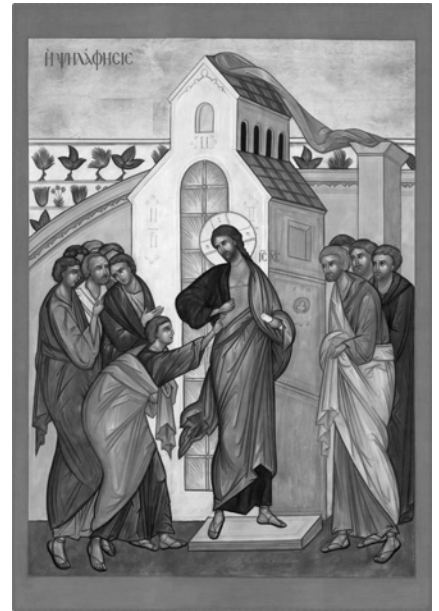
Voor twijfelende geestelijken die de stap naar atheïsme zetten, valt er nog heel wat uit te zoeken om na deze fundamentele transitie hun weg te bepalen.

Twijfel als deugd

Op de lagere school werd me in godsdienstlessen geleerd, dat je nooit mag twifelen aan het geloof. Wie de Heilige Geest ontvangen heeft, zo zeggen de christelijke predikers, zou tegen twijfel over het bestaan van God bestand zijn. Het is een kwestie van 'op gezag' aannemen en verder ophouden met zeuren.

Als je dat niet doet, zou er geen sprake meer zijn van geloof. Geloofswaarheden zijn niet te bewijzen en dus gewoon onredelijk. Waarom zou het anders geloof heten? Geloven in iets doe je juist zonder een bewijs. Het lijkt raadzaam het mythologische verhaal van **de ongelovige Thomas** meer aandacht te geven. Hij kon niet geloven

zonder ook iets te zien. Hij is de meest redelijke apostel van de bijbel. Zou dat niet het eerste onderwerp van alle lessen moeten zijn? Eerst zien dat er argumenten zijn voor een bepaald idee, vooraleer het voor waar aan te nemen. Dat lijkt meest redelijke en voor de hand liggende instelling als het over geloof gaat. Er is geen enkele aanwijzing dat Thomas echt iets gezien zou hebben, omdat de hele bijbel nu eenmaal een verzonnen verhaal is. Geen verzezen heer, laat staan een doorboord hart, geen spijker-gaten in de handpalmen. De beste manier om van twijfel verlost te worden is er aan toe te geven.

Miljoenen christenen blijven geloven, of geloven dat ze geloven, en beoordelen dat onkritisch als iets goeds. Als van iemand beweerd wordt dat hij of zij diepgelovig is, wordt er al snel instemmend en vol bewondering geknikt. Respect voor geloof en geloof in geloof zijn helaas nog wijdverspreid. Dominee Beute^[3] schreef 'Ik heb ontdekt dat mijn geloof echt geloven werd toen ik toegaf dat ik niet zeker weet en ook niet zeker kan weten dat God er is en dat Hij van deze wereld en mij houdt.'^[4] Dat ontkent m.i. de nuchtere werkelijkheid en geeft weinig motivatie zelf iets te ondernemen opdat het iets beter wordt in de actuele wereld. Toen ik als katholieke gelovige ging twifelen voelde dat in eerste instantie als iets slechts. Je bent amper geboren of je wordt al gedoopt om te voorkomen dat je naar de hel gaat. Ook het twifelen aan het aangeleerde geloof betekent volgens gelovigen het risico van de hel en aan zo'n duivelse verzoeking moet je weerstand bieden.

Als je iets zeker zou weten, zou dat elk geloof overbodig en belachelijk maken. Als het geloof te beredeneren zou zijn, is er geen sprake meer van geloof.

Geloof en wetenschap

Wetenschappers als Richard Dawkins, Jerry Coyne en vele anderen hebben aangetoond dat geloof en wetenschap onverenigbaar zijn. Zo is de wereld veel ouder dan de zesduizend jaar die de bijbel veronderstelt. Maar als het scheppingsverhaal een mythe is, waarom de rest van de bijbel dan niet met al die wonderlijke en vaak gruwelijke verhalen? Voor veel gelovigen die zich tot de rede bekeerden, begon hun twijfel aan het geloof bij de constatering dat het scheppingsverhaal pure mythe is en geen geschiedenis of verklaring van het begin van de wereld. Niets van de verhalen in Oude en Nieuwe Testament wordt door geschiedkundige schrijvers uit diezelfde tijd genoemd of bevestigd. Geen enkel gegeven uit de Oudheid geeft aanleiding te veronderstellen, dat zoiets als de zondvloed heeft plaats gevonden. Nergens is er historisch of archeologisch bewijs voor de Uittocht uit Egypte van het Uitverkoren Volk. Een aan de Joden Beloofd Land is volslagen uit de lucht gegrepen of slechts gebaseerd op een wens. Ook de basis van het joodse geloof verkrumelt wetenschappelijk gezien totaal. Uittocht uit Egypte, tien geboden door Jahweh op stenen tafelen geschreven, leiding van Mozes, inname van het Beloofd land, Uitverkoren karakter van het joodse volk.

In de wetenschap is twijfel een deugd en het begin van verdere studie en onderzoek. In religie is twijfel de grootste ondeugd omdat deze juist het geloof ondermijnt. De voornoemde Dominee Beute schrijft wel eens twijfels gehad te hebben. Hij kwam daarbij niet tot de meest logische en menselijke conclusie: mijn twijfel is terecht en ik geef voorrang aan mijn gezonde verstand. Bij zijn rechtvaardiging van het geloof grijpt hij telkens terug op Bijbelteksten. Wat hij nou juist aannemelijk zou moeten ma-

ken, is waarom deze teksten een buitenmenselijke draagwijdte hebben. Hij lijkt zichzelf opzettelijk voor de gek te willen blijven houden door te zeggen: ik geloof, dat ik geloof.

Een centrale vraag bij dit alles blijft: wat is waar? En draagt geloof op enige wijze bij aan de kennis over mens en wereld? Ieder gelovig mens draagt volgens Bertrand Russell al een begin van twijfel in zich, maar hij blijft deze vermoedens om emotionele redenen onderdrukken; *"omdat hij zich bewust is, hoe vaag ook, dat zijn meningen niet rationeel zijn, wordt hij furieus als ze ter discussie gesteld worden."*^[5]

Bloemrijk verwoordt ook romanschrijver Arthur Japin de spagaat waarin een twijfelende gelovige terecht komt in zijn *Een schitterend gebrek*: *'De snelle ontwikkeling van de wetenschap in onze eeuw verscheurt het menselijk innerlijk. De eenvoudigen van geest, zoals ik er een ben geweest, twijfelen niet aan wat zij voelen. (...) De nieuwe ontdekkingen spreken deze gevoelens echter tegen en zelfs het bestaan van God is vandaag de dag niet zeker meer. Onder de mensen die zich erin verdiepen zijn er velen die hierdoor in verwarring raken. (...) Zij zoeken houvast op twee oevers tegelijk, die van het verstand en van het gevoel. Via de wetenschap proberen zij een bewijs te krijgen van een geestelijk leven... Zij zeggen door het verstand verlicht te zijn, maar blijken niet meer dan dwaallichtjes.'*^[6]

[1] Dan Barker, 'God, the most unpleasant character in all fiction'. Uitg. Sterling New York 2016

[2] <https://www.patreon.com/nonstampcollector>

[3] Dominee Bram Beute in zijn visie over omgaan met geloofstwijfel, getiteld: 'Ik geloof, geloof ik.'

[4] Beute p.30

[5] Bertrand Russell, Lezing bij Society and Politics, 1954, geciteerd in Youtube-video: A humbling journey.

[6] Een schitterend gebrek, Arthur Japin, p.55-56 De Arbeiderspers, Amsterdam 2003.

Wie rijdt er mee met de bus?

We zijn met elkaar in beweging, waar gaan we naar toe?

Jaap van Dijk

Een vraaggesprek met de bestuursleden van De Vrije Gedachte. Wie zijn ze, wat willen zij bereiken? Als eerste krijgt Jaap van Dijk de gelegenheid om de vragen te beantwoorden.

- *Op welk moment van je leven werd je je bewust een atheïst / vrijdenker te zijn volgens de omschrijving van de Vrije Gedachte? En is er een onderscheid tussen die twee?*

Een groot deel van mijn leven ben ik actief geweest in een plaatselijke kerk en een landelijke jeugdorganisatie in België. Ik heb in een ander nummer daarover verteld, maar wil hier nog duidelijk maken dat je kunt geloven in gradaties. Tussen heel actief en slapend lid. In 2003 was mijn betrokkenheid bij de kerk tot het nulpunt gedaald. 2004 verhuisde ik naar Nederland, scheidde van mijn christelijke vrouw en begon opnieuw in Nederland los van al die christelijke verplichtingen. Op mijn

zoektocht naar contact en verbinding met anderen kwam ik rond 2009 op internet enkele mensen tegen van het Atheïstisch Verbond. Er werd in Amsterdam een gespreksgroep opgestart en ik heb me aangemeld. Al vrij snel bleek dat er daar een soort machtsstrijd aan de gang was. In Amsterdam mochten we niet ons eigen beleid bepalen, dat werd vanuit het oosten van het land bedacht. Kort daarna verlieten veel mensen de groep en ik met hen. Een tijd later kwam ik een aantal van

hen tegen bij de Vrije Gedachte online en op een bijeenkomst. Zo kwam ik rond 2012 in aanraking met vrijdenkers. Atheïsme is voor mij het afzetten tegen het theïsme, wat mij van kinds af is opgedrongen. Het zal altijd wel in mij aanwezig blijven. Maar vrijdenken stelt mij in staat om mijn leven opnieuw op de rails te zetten. Het biedt een veel breder perspectief dan alleen maar strijden tegen religie.

- *Uit wat voor een familie kom je? Was er iemand in je familie die je op dit spoor heeft gebracht?*

Ik kom uit een gedeeld gezin. Gelovige moeder met vier volgzone kinderen en een niet religieuze vader met twee kinderen die daar ook geen behoefte aan hadden. Moeder kon het meest haar ideeën overdragen en mijn vader was nogal in zichzelf gekeerd. Ik had als jongen thuis weinig gesprekken met mijn vader. Achteraf denk ik dat hij meer zijn mening had moeten uitspreken en wij als kinderen ook een eigen keuze konden maken. Mijn vader was zelfs tot op zekere hoogte bereid om mijn moeder te helpen met de (christelijke) opvoeding door de gelovige gezinsleden met de auto naar de kerk te rijden en bij afwezigheid van moeder, het 'Onze vader' gebed aan tafel uit te spreken. Ik ging wel met hem mee naar de dodenherdenking op 4 mei. Zelf sprak hij nooit over de oorlogsperiode, ook niet over zijn jeugd en dus ook niet over zijn mening en niet-gelovig zijn.

- *Hoe was je persoonlijke levensloop zoals school, opleiding en werkervaring?*

Na mulo overgestapt naar het technisch onderwijs. MTS instrument-

maker afgerond. HTS duurde vier jaar te lang, en verplichte vervangende militaire dienst bij de NS ook zo'n twee jaar. Mijn meisje wilde eerst trouwen. Naast wat kleine banen heb ik vooral bij de technische dienst gewerkt van een grote textiel-fabriek, koffiebrandijen en staalfabriek. Nu vrijwilliger bij bibliotheken in Westfriesland.

- *Hoe kwam je ertoe om toe te treden tot het bestuur van DVG?*

Twee jaar eerder was ik al ingegaan op de vraag voor een medewerker bij de opmaak van het blad de Vrijdenker. Ik heb namelijk vroeger hetzelfde gedaan bij twee bladen binnen de pinksterbeweging in Vlaanderen. De samenwerking met de redactie voelt goed en je kunt best wel tevreden zijn over het eindproduct dat iedere maand van de pers verschijnt. Welke vereniging heeft er zo'n degelijk blad? Het bestuur van DVG kreeg regelmatig een afgevaardigde van de Vrijdenker voor overleg in de vergadering. Toen er alleen nog maar Zoom vergaderingen werden gehouden was ik vaak van de partij. Vorig jaar liepen een aantal functies van bestuursleden af zonder dat deze werden verlengd. Ik heb me toen op vraag van de voorzitter als kandidaat opgegeven. Enkele andere kandidaten stapten terug. De bezetting ging naar van zes naar vier bestuursleden. Ik ben van mening dat het bestuur ondersteuning verdient door uitbreiding. Het is geen ere-baantje, maar we hebben hulp nodig om ook verder actie te kunnen ondernemen.

- *Geeft je functie voldoening en zou je andere taken willen toevoegen? Welke?*

Ik ben pas begonnen en vul nu de taak van secretaris in. Ik probeer, zoveel als mogelijk, gebruik te maken van de technische mogelijkhe-

den, zeker nu we in deze Corona tijd voor vergaderingen niet bij elkaar komen. Verder lijkt het mij beter voor het bestuur dat het wordt uitgebreid met meer actieve mensen die praktisch actief zijn in verschillende hoofdthema's van onze beweging. Zie ook hier boven.

- *Welke ideeën heb je ingebracht om DVG in een bepaalde richting te sturen en/of zijn er nog belangrijke stappen te ondernemen volgens jou?*

Wat mij betreft zoeken we naar mogelijkheden binnen het onderwijs en ook in het ondersteunen van vluchtelingen. Ik denk ook aan hulp bij mensen die hun religieuze denken achter zich hebben gelaten. We zullen toch ook meer zichtbaar moeten zijn door lezingen te organiseren die de politiek maar ook de maatschappij in het algemeen zullen aanspre-

ken. Ik zie dat deze praktische taken ook door het Atheïstisch Verbond worden uitgevoerd, dus als we gaan samenwerken is dat mooi als de desbetreffende mensen daarin kunnen worden ondersteund.

- *Ben je voorstander van samenwerking met andere atheïstische-humanistische verenigingen of groeperingen? Hoe verhoudt DVG zich tot deze groeperingen?*

We moeten meer zichtbaar worden voor de maatschappij. Hierbij zie ik een ontwikkeling van samenwerking of samensmelting met het Atheïstisch Verbond, maar ook kijken wat we opnieuw samenwerking kunnen oppakken met het Humanistisch Verbond, zonder dat we uit het oog verliezen waar de verschillen

liggen. Ook lijkt het mij goed om ons ook internationaal te oriënteren en positioneren. Nu lijkt het HV de grote pleitbezorger van het atheïsme in Nederland, terwijl zij ook ruimte geven aan religieus humanisme.

- *Wat verwacht je van de samenwerking/fusie met het Atheïstisch Verbond?*

Het is nog af te wachten hoe dit zich ontwikkelt. Hoeveel tijd hebben de leden van deze vereniging nodig om zich bij ons te voegen? Wat zijn de verschillen? Ik hoor enkelen zeggen dat wij een papieren vereniging zijn en het AV een praktische vereniging. Dat zou juist mooi samen kunnen gaan.

Verder zien we nog internet groeperingen die vooral actie voeren vanuit de huiskamer met de pantoffels aan. Er ontstaan vaak interessante

mee bezig houdt. Het lijkt nog voort te komen uit een tijd dat theïsten de norm waren. De mens die zich daaruit wilde bevrijden noemt zichzelf atheïst of wordt zo door theïsten genoemd. Het begrip theïsme is bedacht door mensen. Niet god schiep de mens, maar de mens schiep god. Ik wil niet in een hokje geplaatst worden en verkies daarom liever de naam vrijdenker.

- *Is de Vrije Gedachte een club van de oudere generatie of verwachten we dat de jongere generatie bereid is om de vlag over te nemen?*

Ik hoop dat de vele jongere mensen die actief zijn op de sociale media niet blijven hangen bij het vluchtige medium. Vaak goede ideeën en uitspraken worden aangevuld door reacties met positieve inbreng. Echter

wordt het thema weer snel verzwakt door andere meningen. Te makkelijk wordt iets 'ge-roepen' om het tegendeel te verkondigen. We willen niet alleen schrijven, maar ook in de praktijk brengen wat we denken. De oudere generatie moet daarom de handen

ineen slaan met jongeren om praktische doelen te bereiken. De Vrije Gedachte is niet het doel, maar kan de ideeën en middelen verschaffen om in actie te komen.

- *Heb je ideeën om jongere leeftijdsgenoten bij de vereniging te betrekken?*

Ze in ieder geval het woord geven binnen ons platform en gebruik laten maken van onze mediakanalen en meewerken met de ideeën die er zijn. Kunnen we iets leren van het HV in Nederland en ook het HV in België?

We moeten de jongeren ook opzoeken of in iedergeval een stap naar hen doen. Ik heb gevraagd een aantal schrijvers op internet te motiveren een artikel te schrijven in dit blad.

Wij zijn zelf ook geïnteresseerd in het opnemen en toepassen van eigen Youtube films en Podcasts. Kunnen we daar ook actieve jongeren voor warm maken?

Er zou ook een cursus vloggen en podcast gevolgd kunnen worden. Het uitbouwen van die communicatiekanalen is heel belangrijk om aansluiting te houden met wat in de maatschappij leeft.

Vroeger had de Vrije Gedachte de mogelijkheid om op radio en tv uit te zenden. Dit is zelfs veel breder. Toen ik lid werd van de vereniging zag ik dat er regelmatig lezingen in het land werden gehouden. Ik vind het een verarming dat dit nu gereduceerd is tot de Haagse Verlichtings borrel. Natuurlijk wordt dit niet alleen door jongeren bezocht, maar met interessante actuele onderwerpen kan dit aantrekkelijk zijn. We moeten nog even wachten tot na Corona.

Het bestuur van De Vrije Gedachte vindt dat we nu best meer lezingen kunnen houden via Zoom. Steeds meer mensen krijgen die techniek onder de knie en zien niet meer alleen de nadelen, maar ook de communicatie voordelen. We kunnen u ten dienste staan met mensen binnen de atheïstisch-humanistische beweging uit ons land en internationaal.

Ik sprak ook al eerder over een lesprogramma op scholen. En colleges op universiteiten worden soms ook door enkele van ons gegeven.

In iedere studentenstad een Vrijdenkerscafé met lezingen die aansluiten op een lesprogramma.

Dit alles kan alleen maar als er nieuw bloed in de vereniging komt en dan naast een grote groep jongeren in aantal ook jongeren met talenten en een opleiding binnen communicatie, grafisch o.a. tekenaars. Kennis en ervaring in het produceren van een film of podcast. Opleiding pedagogie en taalvaardigheid enz.

Er valt nog veel te leren, laten we ons flexibel opstellen en dit alles een kans geven.

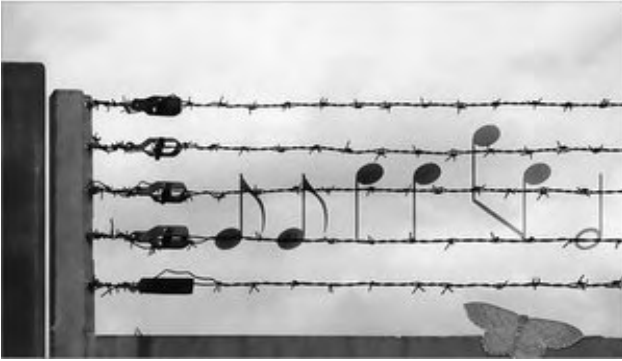

ideeën, maar daar blijft het vaak bij. Ik ben ook lid van het Humanistisch Verbond. We hebben als De Vrije Gedachte een gemeenschappelijke ontstaansgeschiedenis met het HV. Wat me aanspreekt zijn de regionale groepen voor lezingen en gezamenlijke 'culturele' activiteiten. Verder lijkt het HV een vereniging die goed weet om te gaan met hiaten in de overheidssteun. Zij zijn dit jaar al 75 jaar actief en in tegenstelling tot De Vrije Gedachte, uitgegroeid tot een grote organisatie met zo'n 15000 leden. Kunnen we iets leren?

- *Moet het Atheïsme meer of minder centraal staan in onze eigen media?*

Het woord en de uitleg erover vind ik niet zo interessant. Er is maar een klein groepje mensen dat zich daar

De gedachten zijn vrij

De gedachten zijn vrij
 Wie raadt ze daarbinnen?
 Zij dansen voorbij
 Als nacht'lijke schimmen
 Geen mens kan ze naken
 Geen jager ze raken
 Laat wezen wat zij:
 De gedachten zijn vrij!

Ik denk mij wat ik wil
 In heimlijke dromen
 Haar zoetheid laat ik stil
 Mijn harte doorstromen
 Mijn wens en begeren
 Kan niemand mij weren
 Laat wezen wat zij:
 De gedachten zijn vrij!

En spert men mij geboeid
 In duistere toren
 Hun zorgen en moeit'
 Gaan alle verloren
 Gedachten als vuren
 Doen storten de muren
 En zold'ring daarbij!
 De gedachten zijn vrij!

Daarom wil ik immer,
 de zorgen verjagen,
 en zal mij ook nimmer
 met spoken meer plagen
 Men kan toch daar binnen,
 steeds lachen en minnen
 en denken, wat ook zij:
 de gedachten zijn vrij !

In zijn oorspronkelijke Duitse versie werd dit lied al gevonden rond 1870 op strooibriefjes, en ook op de lijst van verboden drukwerken bij de politie. Als verwoording van hoop van hen die zich verzetten tegen de onderdrukking van de vrijheid, was dit lied ook populair in de concentratiekampen van de nazi's.

Terzijde

Laatste persconferentie Rutte en De Jonge Sicco Polders

‘Goedenavond. Het is een spannende, zeg maar gerust, zenuwslopende tijd. Maar er gloort hoop. Om met de deur in huis te vallen: dit is de laatste persconferentie. Ik zal u bijpraten over de huidige stand van zaken en ons meest recente besluit toelichten. Een besluit waarbij dit keer niet is overlegd met het Outbreak Management Team, het OMT. Onze intuïtie, goede gesprekken met Maurice de Hond en Willem Engel, en input van talloze andere stuurlui, maar vooral geen wetenschappers en/of virologen, laat staan epidemiologen, hebben de doorslag gegeven, nadat is gebleken dat de huidige strategie niet optimaal werkt. Eerst zal ik u vertellen wát er is besloten en vervolgens zal Hugo de Jonge nader ingaan op de komende periode. Gezien de protesten en de breedgedragen druk om de maatregelen te versoepelen, en de roep om een nieuwe afweging, waarbij jong vóór oud gaat en economie vóór zorg, zullen we de maatregelen vanaf morgen volledig opheffen. Hierbij ook in aanmerking genomen dat we van verschillende kanten te kennen kregen dat we de dood niet dwangmatig moeten willen beheersen, niet koste wat het kost moeten willen voorkomen, maar vooral moeten accepteren. Het langzaam stikken door het vollopen van de longen door de Covid-19 besmetting, is tenslotte ook onderdeel van het leven, een leven dat we nu wel zo snel mogelijk willen oppakken, zonder jengelende kinderen thuis, zonder avondklok en met de mogelijkheid ons weer massaal gezamenlijk te laten entertainen, door bijvoorbeeld sport of kroeg – het liefst beide tegelijk.

Na ongeveer een jaar zijn we er dan toch samen uitgekomen. We hebben voor nu geen routekaart met criteria en stadia van versoepelingen, maar eindelijk perspectief. Het virus hebben we niet verslagen maar onze vrijheid hebben we terug. Dat deze op de lange termijn teniet kan worden gedaan heb ik maar geaccepteerd. Visie is een vies woord en vanzelfsprekend heb ik als lijsttrekker van de VVD de wil van het volk hoog in het vaandel staan.

Ik dank u allen hartelijk voor het geduld dat u heeft weten op te brengen en met name dank ik de critici voor hun constructieve bijdrage. Zonder hen hadden we nooit tot dit besluit gekomen. Tot slot rest mij nog slecht één advies: Geniet ervan, zolang het nog kan.

En daarmee geef ik graag het woord aan Hugo de Jonge, die onder meer zal uitleggen waarom in 2023 nog niet de helft van de Nederlanders gevaccineerd zal zijn.’

DE AUTEURS VAN DIT NUMMER

Floris van den Berg (Naarden 1973) is milieufilosoof aan de Universiteit Utrecht, lid en voormalig bestuurslid van De Vrije Gedachte, lid van het Humanistisch Verbond en donateur van Skepsis. Van hem verschenen diverse boeken, zoals *Hoe komen we van religie af*, *Beter weten - filosofie van het ecohumanisme* en *De vrolijke feminist*.

Anton Constandse (Brouwershaven 1899) atheïst, anarchist, leraar, journalist, publicist, hispanist. Verder heeft hij ook nog voor het Humanistisch Verbond, De Vrije Gedachte, De Gids, De AS, De Vrijdenker, Verstandig Ouderschap, het tijdschrift van de NVSH en Mens en Wereld gewerkt. Bron Wikipedia.

Jaap van Dijk (Oostzaan 1950) gepensioneerd instrumentmaker, ex-voorganger pinkstergemeente, voorheen uitgever Vlaamse christelijke bladen. Medewerker Westfriese Bibliotheken Digivaardigheden, Vrijdenker en opmaker layout De Vrijdenker en secretaris De Vrije Gedachte.

René van Elst (Amsterdam 1950) is gepensioneerd Human Resources-medewerker, heeft sociologie en (deels) rechten gestudeerd, was hoofd- en eindredacteur en opmaker van De Vrijdenker (2014-2018), thans eindredacteur; donateur van Skepsis.

Maarten Gorter (Amstelveen 1994) is redacteur van de Vrijdenker, studeert Staatsrecht en is autodidactisch student op het gebied van geschiedenis en politiek, is actief in de Vereniging Historisch Amstelveen en ondersteunt activiteiten voor ouderen met dementie.

Anton van Hooff (Den Haag 1943) is klassiek historicus te Nijmegen, redactielid van De Vrijdenker en oud-voorzitter van De Vrije Gedachte. Zijn nieuwste boek heet *Klassieke liefde, Eros en seks naar Ovidius*.

Anton Mullink (Vorden 1938) was ooit franciscaan, missionaris en kapelaan. Wil nu uitdragen hoe weids het perspectief is van het seculiere denken. Is o.a. werkzaam geweest in de verslavingszorg.

Enno Nuy (Aerd 1950) is ondernemer en oud-hoofdredacteur van De Vrijdenker.

Sicco Polders (1966) is filosoof en (sinds 2018) redacteur en hoofdredacteur van De Vrijdenker. Hij geeft colleges, onder meer voor de Universiteit van Amsterdam, op het gebied van ethiek en wetenschapsfilosofie. Bewonderaar van Montaigne, Kant, Schopenhauer en Nietzsche. In juni 2018 is zijn essaybundel *Met Montaigne in het achterhoofd* verschenen.

Thomas Spickmann (Aken 1973) is constructeur en redacteur van De Vrijdenker.

Jan Voerman (Utrecht 1945) is gepensioneerd rijangsttherapeut en was voorheen wiskundeleraar en vakfotograaf.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Uw bijdragen aan dit blad worden zeer gewaardeerd. Wij verzoeken u om bij het aanleveren met de volgende informatie en aanwijzingen rekening te houden.

- Bijdragen aan het blad worden – in verzorgd, leesbaar Nederlands – in digitale vorm aangeboden aan de hoofdredacteur op het email-adres van de Redactie.
- Als auteur bent u zelf verantwoordelijk voor de inhoud van uw werk. Buiten die verantwoordelijkheid vallen door de Redactie in het werk aangebrachte correcties.
- De Redactie noch de vereniging De Vrije Gedachte (DVG) is aansprakelijk voor plagiaat, auteursrechtenschending etc., gepleegd door auteurs.
- Het copyright op een geplaatste bijdrage blijft berusten bij de auteur; DVG is echter gerechtigd de bijdrage geheel of gedeeltelijk opnieuw te plaatsen, hetzij in het blad hetzij in een bloemlezing in boekvorm hetzij op de website of Facebookpagina.
- U verstrekt over/van uzelf enige personalia en een portretfoto die bij het werk kunnen worden afgedrukt als het om een publicatie van enige omvang gaat.
- In overleg met de Redactie kan een bijdrage desgewenst onder pseudoniem worden gepubliceerd; anonieme bijdragen worden echter niet geaccepteerd. De auteur moet voor de hoofdredacteur bereikbaar zijn.

- Wij gaan ervan uit dat een artikel niet veel langer is dan 3000 woorden en een boekbespreking die niet diep op thema's uit het boek ingaat niet veel langer dan 1500 woorden.
- Veronderstel niet te veel voorkennis bij de lezers; vermijd technische/geleerde termen of leg ze uit.
- A.u.b. niet te veel noten; alleen eindnoten.
- Vertaal niet-Nederlandstalige teksten/citaten.
- Zorg voor een sprekende titel, die te maken heeft met het onderwerp, en voor bijpassende sub-onderwerpen met tussenkopjes.
- Een mini-samenvatting, waarin ook de belangrijkste trefwoorden voorkomen, wordt op prijs gesteld.
- Noem het hoofdonderwerp in het begin en schrijf de rest ter ondersteuning van dit onderwerp, zodat de lezer de argumentatie / illustratie en de weg naar de eventuele conclusie kan volgen.
- Spring niet via vrije associaties van de hak op de tak en haal geen dingen erbij die niet met het hoofdonderwerp te maken hebben, waardoor de lezer de weg kan kwijtraken.
- Vindt u dat een uitweiding belangrijk is ter illustratie van het hoofdthema, leg dan uit hoe.
- Lees uw stuk zelf goed na; controleer de zinsbouw en spelling, in het bijzonder van de genoemde namen. Onze dank voor uw medewerking!

De Redactie

De Vrije Gedachte

Doelstelling van De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' stelt zich ten doel: het bevorderen van het vrijdenken. Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

- Rationeel denken en onderzoeken van de werkelijkheid, daarbij strevend naar:
 - bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en onwetenschappelijke houding,
 - vasthouden aan principes van toetsing en bewijsvoering.
- Moreel handelen vanuit het besef van:
 - eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden,
 - menselijke waarde,
 - solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu,
 - de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil 'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

Steun De Vrije Gedachte!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt de vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:

- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven,
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een plaatselijke of regionale kring te starten,
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen,
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder),
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging,
- te reageren op publicaties e.d. van 'De Vrije Gedachte',
- lid te worden van vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' (zie het informatiekader in dit blad),
- abonnee te worden van het blad 'De Vrijdenker' (zie het Colofon van dit blad).

Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken? Neem contact op via info@devrijgedachte.nl; voor andere contactmogelijkheden zie het informatiekader in dit blad.

Bezoek onze website
devrijgedachte.nl
en onze Facebook-pagina
'De Vrije Gedachte'

Het driekleurig viooltje is sinds de 19de eeuw het internationale symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam *pensée*, die gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen omdat de vorm ervan op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachten is. *La libre pensée*, een term die Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk de vrije gedachte en is de Franse benaming voor het vrijdenken. (Bron: wikipedia.org.)

strikte scheiding tussen kerk en staat – weren van indoctrinatie uit opvoeding en onderwijs – bevorderen van een kritisch onderzoekende, wetenschappelijke houding – ontmaskeren van religie, pseudowetenschap en andere waanvoorstellingen – vrijheid van expressie – respect voor de waardigheid van de mens als wezen met een eindig en eenmalig bestaan – erkenning van het volledige zelfbeschikkingsrecht van de mens over eigen lijf en leden